

Przyrodnicza Ścieżka Dydaktyczna Klubu 4H

Lasocin

Przebieg trasy

- Lasocin szkoła - Ruiny Pałacu Niemojewskich -
- Rezerwat leśny „Ewelinów” - Stawy Fryszerka -
- Skała Polska - Antonielów - Lasy w dolinie Czarnej -
- Leśniczówka Lasocin

Urząd Gminy Łopuszno

ul. Konecka 12, 26-070 Łopuszno

tel. 041 39 14 001

041 39 14 009

fax. 041 39 14 054

e-mail: gmina@lopuszno.com.pl

<http://www.lopuszno.com.pl/>

Panorama Łopuszna

Pałac Dobieckich w Łopusznie
wg projektu Marconiego

Budynek Urzędu Gminy
w Łopusznie

Przyrodnicza ścieżka dydaktyczna klubu 4H Lasocin
Lasocin szkoła – Ruiny Pałacu Niemojewskich – Rezerwat leśny „Ewelinów”
– Stawy Fryszerka – Skałka Polska – Antonielów – Lasy w dolinie Czarnej
– Leśniczówka Lasocin

„Szlakiem krajobrazu przyrodniczo – kulturowego okolic Łopuszna”

Łopuszno 2006

Autorzy opracowania

Wioletta Bajkowska
Henryk Karliński
Mirosław Nowakowski
Teresa Pasowska
Sławomir Staszczuk

Redakcja naukowa

Stefan Gawroński
Tomasz Olbrycht
Marian Szewczyk

Koordynator merytoryczny programu „Kształtowanie świadomości ekologicznej i postaw proekologicznych wśród uczniów szkół wiejskich zrzeszonych w klubach 4H oraz wśród mieszkańców lokalnej społeczności województwa świętokrzyskiego”

Prof. dr hab. Kazimierz Wiech

Koordynator organizacyjny programu „Kształtowanie świadomości ekologicznej i postaw proekologicznych wśród uczniów szkół wiejskich zrzeszonych w klubach 4H oraz wśród mieszkańców lokalnej społeczności województwa świętokrzyskiego”

Barbara Bubień

Projekt graficzny okładki

Karol Tokarczyk

Tłumaczenie angielskie

Alla Poberezhna

Zdjęcia

Stefan Gawroński, Jakub Gawroński
Marian Szewczyk oraz fot. na I stronie okładki

Ryciny

Ewa Bajkowska, Norbert Bartkowski, Dominika Cygan, Justyna Gil, Piotr Grzegorzek, Hanna Juraszyńska, Adrian Łapot, Olga Pasowska, Sergiusz Staszczuk

Publikacja sfinansowana ze środków:

Świętokrzyskiego Urzędu Wojewódzkiego w Kielcach
Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Kielcach
Fundacji Heifer Project International - Przedstawicielstwa w Polsce
Starostwa Powiatowego w Kielcach
Urzędu Gminy Łopuszno

Wydawca: UPZP Dorand, Starachowice, e-mail: dorand@poczta.fm

ISBN 83-921874-7-4

Przyrodnicza ścieżka dydaktyczna klubu 4H Lasocin
Lasocin szkoła – Ruiny Pałacu Niemojewskich – Rezerwat leśny „Ewelinów”
– Stawy Fryszerka – Skałka Polska – Antonielów – Lasy w dolinie Czarnej
– Leśniczówka Lasocin

„Szlakiem krajobrazu przyrodniczo – kulturowego okolic Łopuszna”

Świętokrzyskie jakie cudne

Urokliwych zakątków o niezwykle bogatych zasobach naturalnych, o unikalnych walorach krajobrazowo-przyrodniczych i historyczno-kulturowych w Polsce nie brakuje, ale Ziemia Świętokrzyska, z malowniczo zachowaną szachownicą pól, ma szczególne w tym zakresie preferencje.

Wartości przyrodnicze, kulturowe, historyczne i krajobrazowe stanowią nierozłączną w sposób naturalny splecioną całość. Są osobliwą wartością „małych ojczyzn”, materialnym bogactwem, które w pełni zasługuje na wyeksponowanie i udostępnienie pod potrzeby agroturystyki i turystyki wiejskiej województwa świętokrzyskiego.

Zachowanie i przekazanie tego dziedzictwa skupiło wokół siebie młodych ludzi spod emblematu czterolistnej koniczynki, liderów wolontariuszy, ekspertów, pracowników nauki, przedstawicieli władz rządowych i samorządowych, różnych jednostek i fundacji a przede wszystkim ludzi, którym rozwój gminy, powiatu i województwa był i jest szczególnie bliski. Z pasją i z potrzeby serca realizowali przez cztery lata program „Kształtowanie świadomości ekologicznej i postaw proekologicznych wśród uczniów szkół wiejskich zrzeszonych w klubach 4H oraz wśród mieszkańców lokalnej społeczności województwa świętokrzyskiego”. Zaowocowało to zaprojektowaniem, wytyczeniem i oddaniem przyrodniczych ścieżek dydaktycznych, które poprowadzono przez miejsca szczególnie przydatne dla edukacji ekologicznej, ale też niezwykle atrakcyjne dla rekreacji i wypoczynku.

Idea zrównoważonego rozwoju i wynikająca z niej potrzeba zachowania dla potomnych czystego, zdrowego środowiska naturalnego, ochrony zasobów naturalnych przyrody, ochrony krajobrazu a szczególnie rolniczego krajobrazu kulturowego, wyeksponowanie z terenu gminy miejsc szczególnie malowniczych i interesujących, zaktywizowały mieszkańców z obszarów wiejskich i zainspirowały do działania. Dzięki temu społeczność wiejska swoją uwagę skierowała na wykorzystanie posiadanych bogactw naturalnych, krajobrazowych i walorów historycznych w poszukiwaniu alternatywnych źródeł dochodu. Pokazała, w jaki sposób należy działać, aby osiągnąć sukces znacznie przekraczający zadania codziennego życia.

Na łamach niniejszego wydawnictwa, członkowie klubu 4H, liderzy, wolontariusze i samorząd lokalny zapraszają do gminy Łopuszno na trasę przyrodniczej ścieżki: Lasocin szkoła – Ruiny Pałacu Niemojewskich – Rezerwat leśny „Ewelinów” – Stawy Fryszlerka – Skalka Polska – Antonielów – Lasy w dolinie Czarnej – Leśniczówka Lasocin.

Środowisko przyrodnicze gminy Łopuszno kształtuje swoisty rolniczy krajobraz kulturowy. Mimo zmian związanych z rolniczą działalnością człowieka, przyroda gminy zachowała ciągle jeszcze wysokie walory. Na trasie przyrodniczej ścieżki dydaktycznej mieszkańcy gminy jak i odwiedzający ją goście mogą poznać bogaty świat roślin i zwierząt, oraz zasoby kulturowe i walory krajobrazowe tej części gminy.

Koordinator wojewódzki klubów 4H

Barbara Bubiń

The beautiful land of Swietokrzyski voivodship

There are quite a lot of picturesque corners with unique natural, historical and cultural features in Poland. But I should say, Swietokrzyski Voivodship with its chess-board pattern of fields, hills and mountains covered with forests, is especially worth mentioning in this context. The natural, cultural and historical values of this land ought to be treated as the whole and are the wealth which should be presented and discovered by the visitors of this region. These features must be taken into consideration when we talk about development of agritourism and tourism in the region.

The problem of preserving this heritage for coming generations has put together young people-members of 4H movement, their leaders, experts, scientist, local governments' representatives, members of different associations and foundations, - briefly speaking, all those who are concerned about the problems of development of the voivodship, powiat or gmina. With passion and deep involvement, we have been implementing the project. "Creating ecological consciousness and pro ecological stand among pupils of rural schools united in 4H clubs as well as local people of Swietokrzyski Voivodship" for four years. The project has been finished with rendering the educational paths and places for recreation to the local societies.

The need of preserving clean and healthy environment, protection of natural recourses, presenting the values of the native land to its visitors have organized local people from rural areas and inspired them to act. In search of alternative sources of profit in the countryside, local people paid their attention to what has

already been created by ancestor and the nature itself.

The members of the 4-H Club, leaders, volunteers and local government would like to invite you to Łopuszno borough to follow the path: Lasocin Grade school – Ruins of Niemojewski's Palace – "Ewelinów" Reserve – Fryszerka Ponds – Skałka Polska village – Antonielów village – Forests Woods of Czarna river valley – Forester's Lodge Lasocin.

Natural environment of Łopuszno commune, shapes agricultural sight of these lands. Beside of the changes caused by human farming, commune nature keeps it's high biodiversity. Traveling the trail of this didactic path, residents of Łopuszno as well as visitors can admire richness of fauna and flora and, what's more, local culture.

Voivodship Coordinator of 4H movement,
Barbara Bubiń

Opis Gminy Łopuszno

Gmina Łopuszno położona jest na północnym zachodzie województwa świętokrzyskiego, w powiecie kieleckim. Zajmuje powierzchnię 77 km², zamieszkuje ją 9190 osób (samo Łopuszno liczy 1 314 mieszkańców) i graniczy z gminami: od północy Radoszyce, od północnego wschodu Mniów, od zachodu Krasocin, od północnego zachodu Słupia Konecka, od południa Małogoszcz. W skład gminy wchodzi 27 sołectw: Antonielów, Czałczyn, Czartoszewy, Dobrzeszów, Eustachów, Ewelinów, Fanisławice, Fanisławiczki, Gnieździska, Grabownica, Jasiień, Jedle, Józefina, Krężolek-Przegrody, Lasocin, Łopuszno, Marianów, Nowek, Olszówka, Piotrowiec, Podewsie, Ruda Zajączkowska, Rudniki, Sarbice Pierwsze, Sarbice Drugie, Snochowice, Wielebnow.

Łopuszno usytuowane jest na skrzyżowaniu trzech ważnych tras: Kielce - Częstochowa, Kielce - Przedbórz oraz Jędrzejów - Końskie, w odległości 34 km od Kielc. Jest to dość dogodne położenie ułatwiające dotarcie na teren gminy. Gmina położona jest w makroregionie Wyżyna Przedborska, a w jej obrębie w mezoregionie Wzgórza Łopuszańskie. Wzgórza Łopuszańskie (ok. 600 km²) są to krótkie pasemka, poprzecinane uskokami, zbudowane ze skał jurajskich i górnotriasowych, nie przekraczają wysokości 300 m n.p.m. osiągając w najwyższym miejscu pod Łopuszmem 299 m n.p.m. Wysokości względne Wzgórz Łopuszańskich mieszczą się w granicach 20-40 m. W obniżeniach zalegają utwory czwartorzędowe, których miąższość dochodzi do kilkudziesięciu metrów. Jedno z takich obniżeń o szerokości kilku kilometrów ciągnie się wzdłuż graniczącego ze Wzgórzami Łopuszańskimi Pasma Przedborsko-Małogoskiego i jest wykorzy-

stywane przez górny bieg Czarnej Mieczynskiej lub (Nowej Czarnej). Jej źródła znajdują się pod wsią Mieczyn. Zabagniona równina pokryta jest lasami, łąkami i torfowiskami, ciągnie się dalej ku północnemu zachodowi – część ta należy do Przedborskiego Parku Krajobrazowego (166,4 km², w tym 91,3 km² na terenie województwa świętokrzyskiego), który graniczy z gminą w okolicach wsi Lasocin. Na terenie gminy znajdują się dwa rezerваты przyrody. Pierwszy to „Góra Dobrzeszowska” o powierzchni 24,6 ha. Jest to zalesione wzgórze z dorodnym mieszanym drzewostanem, na jego wierzchołku leżą liczne głazy, które są pozostałością prehistorycznego obiektu sakralnego z pierwszego tysiąclecia naszej ery. Drugi rezerwat „Ewelinów” o powierzchni 14,89 ha utworzony został w 2006 rok. W rezerwacie chronione są zbiorowiska leśne z licznymi stanowiskami roślin chronionych.

We wsi Marianów znajduje się interesujący pomnik przyrody – dąb zrosnięty z lipą. W pobliżu, w sąsiedniej gminie Krasocin, na terenie Przedborskiego Parku Krajobrazowego utworzono rezerwat przyrody „Oleszno” (31,4 ha), gdzie ochronie podlega wielogatunkowy las liściasty o charakterze zbliżonym do naturalnego, z dominacją olszy czarnej i jesionu wyniosłego.

Znaczna część gminy Łopuszno leży w obrębie niezmiernie interesującego obszaru nazywanego Pojezierzem Świętokrzyskim z kilkoma jeziorami i rozległymi torfowiskami, otoczonych wydłami z ich bogatą różnorodnością fauny i flory, a także zachodzącymi tam procesami naturalnej sukcesji. Na obszarze tym zachowało się jeszcze wiele gatunków zwierząt i roślin niespotykanych już w innych miejscach Polski. Na nielicznych z tych torfowisk, jak Wielki Ług (ok. 250 ha) w pobliżu Gnieździsk są eksploatowane torfy przez okolicznych mieszkańców.

Gmina posiada własne zasoby wód podziemnych. Wody z osadów czwartorzędowych pod względem ich przydatności nie budzą zastrzeżeń, poza zbyt wysoką zawartością żelaza i manganu. Poziom wodonośny w Łopusznie i Gnieździskach związany jest ze spękanymi wapieniami jury górnej, wapieniami, marglami i piaskowcami jury środkowej oraz żwirami i piaskowcami jury dolnej. Wody te eksploatowane są w dwóch ujęciach w Gnieździskach oraz Wielebnowie, które zasilają gminny wodociąg. Wydajność tego ostatniego wynosi 96,2 m³/h. Badając zasoby wód podziemnych w wapieniach górnourajskich, w odwiercie w Gnieździskach stwierdzono ich stabilizację na głębokości 14,0 m i bardzo dużą wydajność wynoszącą 251,8 m³/h.

Na terenie gminy występują gleby bielcowe, brunatne, czarne ziemie, rędziny, mady oraz zespoły gleb bagiennych. Dominują gleby bielcowe wykształcone przeważnie na piaskach w większości porośnięte przez lasy sosnowe. Gleby

brunatne kwaśne powstały głównie z piasków luźnych, glin lekkich i średnich oraz zwietrzliny piaskowca. Są one również niskiej klasy bonitacyjnej. Czarne ziemie terenu gminy (właściwe i zdegradowane) wytworzyły się głównie z piasków gliniastych zalegających na zwięzłym podłożu, czasem z glin lekkich i średnich. Są to gleby średniej i słabej jakości. Niewielką powierzchnię terenu gminy zajmują płytkie rędziny, które powstały z węglanowych utworów trzeciorzędowych lub kredowych. Na terasach zalewowych rzek występują mady. Większość mad znajduje się pod użytkami zielonymi, a tylko niewielki ich procent jest zajęty pod uprawy polowe, na ogół są to gleby średniej jakości. Z gleb bagiennych na terenie gminy występują: mułowo-torfowe, torfowe oraz murszowo-torfowe, głównie na terenie Pojezierza Świętokrzyskiego i zajęte są pod użytki zielone.

Pod Snochowicami występują żwiry liasowe (dolna jura) zwane są często żwirami lub zlepieńcami snochowickimi, lub połomskimi. Żwiry te wykształcone są w formie otoczków obrobionych w skałach najbardziej odpornych tj. piaskowcach kwarcytowych i innych skałach krzemionkowych.

Miejscowość Łopuszno leży w centrum Wzgórz Łopuszańskich, jej początki jako osady datuje się na czasy Polski piastowskiej. Pierwsze wzmianki o Łopusznie pochodzą z 1355 r. z Kodeksu dyplomatycznego Polski. Prowadzone w pobliżu Łopuszna wykopaliska wykazały, że już pod koniec epoki brązu istniała tu spora jak na owe czasy osada, której mieszkańcy trudnili się uprawą roli, łowiectwem i rybołówstwem. Historia Łopuszna, którego nazwę tradycja wywodzi od łopianu, pospolitej rośliny, wiąże się z rodem Dobieckich, którzy w latach 1897-1905 wzniesli tu swoją rezydencję według projektu Władysława Marconiego. Pałac otacza park, w którym zachowały się elementy dawnego XIX-wiecznego ogrodu. Obecnie po przebudowie wewnątrz mieści się tu Zespół Szkół Ponadpodstawowych Nr 5, Liceum Ogólnokształcące im. Kardynała Karola Wojtyły i Gimnazjum Nr 1.

Ciekawym miejscem o tradycji historycznej jest również pobliskie wzgórze Kościółek, gdzie znajdują się trzy krzyże z zamieszczoną na nich tablicą pamiątkową poświęconą rozstrzelanym tu w czasie II. wojny światowej mieszkańcom gminy. Jest to również doskonale miejsce widokowe z panoramą okolicy. Turystów zaciekawia również ruiny zamku Niemojewskich w Lasocinie, pomnik w Skałce Polskiej, który upamiętnia pacyfikację wsi oraz Góra Dobrzyszowska wraz z obiektem kultu pogańskiego (kamienne kręgi).

Brak dużych zakładów przemysłowych, mało intensywne rolnictwo, gdzie nie używano dużej ilości nawozów sztucznych oraz chemicznych środków ochrony roślin, powoduje niewielką degradację środowiska przyrodniczego. Wiele

obszarów gminy ma jeszcze charakter dzikiej przyrody i wykazuje znaczną bioróżnorodność. Dlatego gmina swoje perspektywy rozwojowe wiąże z walorami przyrodniczymi, należy do Związku Gmin Turystycznych i Związku Gmin Rolniczych i Ekologicznych „Ekorol”.

Od kilku lat gmina Łopuszno posiada herb. Rysunek graficzny herbu umieszczony jest na dwubarwnej tarczy koloru złoto-niebieskiego w czarnej otoczce.

Kolor złoty symbolizuje łany zbóż, złote kłosa i dostatek chleba. Kolor niebieski symbolizuje wzniosłość i dumę mieszkańców gminy. Na niebieskim tle umieszczony został kościół wykonany w kolorze czarno-szarym z czerwonym dachem. Na tle złotym umieszczone są trzy czarne krzyże symbolizujące martyrologię przodków oraz hołd dla odwagi i bohaterstwa poległych.

Henryk Karliński, Mirosław Nowakowski

Wstęp

Zwykle, gdy zbliża się wiosna lub jesień, nauczyciele różnych typów szkół stają przed problemem wyboru trasy wycieczek dydaktycznych dla swoich wychowanków.

Na trasie prezentowanej przez nas ścieżki dydaktycznej chcemy zaprezentować walory przyrodnicze i kulturowe obszaru gminy Łopuszno w jej zachodniej części, a ściślej w okolicach Lasocina, Ewelinowa, Fryszarki, Skalki Polskiej i Antonielowa. Jest to obszar gminy, gdzie zachowało się szczególne bogactwo naturalnych zasobów przyrodniczych, krajobrazowych i kulturowych. Sołectwa te w przyszłości powinny stać się bazą agroturystyczną z ofertą wypoczynku i rekreacji kontemplacyjnej dla osób poszukujących ciszy i wakacyjnego, zdrowego stylu życia. Dla młodych mieszkańców tego regionu zapoznanie się z tymi walorami i ich promocja pozwoli stworzyć dla nich alternatywne źródła dochodu poza rolnictwem, w miejscu gdzie mieszkają.

Niezwykle urokliwym elementem tego obszaru są krajobrazy polno-łąkowe. Naturalne i zróżnicowane zbiorowiska leśne (liściaste, mieszane i borowe) obfitujące w grzyby i jagody.

Proponowana przez nas ścieżka prowadzi przez kompleksy leśne nadzorowane przez Lasy Państwowe Nadleśnictwo Włoszczowa.

Na trasie wytyczono 14 przystanków. Na końcu trasy przy leśniczówce Lasocin Nadleśnictwo Włoszczowa przygotowało zadane miejsce na odpoczynek przy ognisku.

Przewodnik ten kierujemy przede wszystkim do uczniów, by poznawali

przyrodę w terenie, gdzie mieszkają, by mogli bardziej przyswoić sobie zagadnienia związane z problemami ochrony środowiska przyrodniczego i kulturowego, w którym żyją. Kierujemy go także dla wszystkich gości odwiedzających gminę Łopuszno, którzy chcą bardziej dokładnie zapoznać się z jej walorami przyrodniczymi, krajobrazowymi i kulturowymi.

Wędrując po terenach lasów łąk i innych zakątkach naszej gminy pamiętajmy, że:

- w lasach oraz na terenach śródleśnych, jak również w odległości do 100m od granicy lasu zabrania się rozniecania ognia, możliwe jest to tylko w miejscu wyznaczonym do tego celu na trasie ścieżki;
- ponadto zabrania się korzystania z otwartego płomienia oraz wypalania wierzchniej warstwy gleby i pozostałej roślinności;

Na terenach leśnych zabrania się również:

zanieczyszczania gleby i wód;

rozkopywania gruntu;

niszczenia grzybów oraz grzybni;

niszczenia lub uszkodzania drzew, krzewów lub innych roślin; niszczenia urządzeń i obiektów gospodarczych, turystycznych i technicznych oraz znaków i tablic; biwakowania; wybierania jaj i piskląt, niszczenia lęgowisk i gniazd ptasich, nor i mrowisk; płoszenia, ścigania, chwytania i zabijania dziko żyjących zwierząt; puszczenia psów luzem; hałasowania oraz używania sygnałów dźwiękowych, z wyjątkiem przypadków wymagających wszczęcia alarmu.

Na teren prywatny przylegający do ścieżki można wchodzić tylko za zgodą właściciela.

Autorzy niniejszego opracowania i wydawca zwracają uwagę, że wycieczki piesze i rowerowe po trasie ścieżki przyrodniczej odbywają się na własną odpowiedzialność uczestników tych wycieczek.

Przypominają też o zachowaniu szczególnych zasad ostrożności z zachowaniem i przestrzeganiem przepisów o ruchu drogowym przy wędrowaniu po boczem dróg publicznych i jeździe rowerem po drogach publicznych.

Cel dydaktyczny

Cele główne

- włączenie dzieci i młodzieży w przygotowanie oferty turystycznej dla mieszkańców gminy i potencjalnych turystów
- poznanie najbliższego regionu ze szczególnym uwzględnieniem jego wartości przyrodniczych, kulturowych i krajobrazowych

Cele szczegółowe

- łączenie w procesie edukacji informacji z różnych dziedzin nauki
- obserwacja organizmów żywych w naturalnym środowisku przyrodniczym
- obserwacja wymagań życiowych tych organizmów, oraz wpływu warunków środowiska na ich wzrost i ich rozwój
- rozszerzenie wiadomości z zakresu morfologii i systematyki grzybów, roślin i zwierząt
- nauka oznaczania pospolitych gatunków grzybów, roślin i zwierząt
- rozszerzenie wiadomości dotyczących ochrony środowiska
- zapoznanie z różnymi formami ochrony środowiska (park krajobrazowy, rezerwat i pomniki przyrody)
- zapoznanie się z gatunkami chronionymi i rzadkimi
- obserwacja wpływu człowieka na zmiany w ekosystemach
- wpływ ruchu turystycznego na tereny odznaczające się dużymi walorami przyrodniczymi, na poszczególne gatunki i całe zbiorowiska
- wpływ niewłaściwej gospodarki rolnej i leśnej na środowisko przyrodnicze
- wpływ człowieka na przekształcanie środowiska w miejscu jego zamieszkania i na terenach przyległych do siedzib ludzkich
- rozwijanie umiejętności prowadzenia obserwacji i jej dokumentacji, interpretacji wyników i formułowania wniosków.

W niniejszym opracowaniu, realizację określonych treści, zakres prowadzonych obserwacji i ćwiczeń, sposób ich interpretacji można w zależności od potrzeb modyfikować.

Metody pracy:

Obserwacja, pomiar, analiza

Formy pracy:

Zajęcia w terenie, praca indywidualna i grupowa

Środki dydaktyczne:

- mapa terenu, mapa ścieżki dydaktycznej z zaznaczonymi przystankami
- klucze do oznaczania roślin i zwierząt
- atlasy roślin i zwierząt
- lornetki, lupy, aparat fotograficzny, kompas
- taśma miernicza, linki, sznurek
- notatnik, ołówek

Optymalny termin

Od maja do połowy października. Leśne odcinki ścieżki są bardzo atrakcyjne dla spacerowiczów i narciarzy biegowych również w okresie zimowym.

Czas trwania wycieczki

Proponowana ścieżka przyrodnicza wyznaczono została jako trasa rowerowa, z wyjątkiem odcinków na terenie rezerwatu przyrody „Ewelinów”, oraz w rejonie przystanku kamieniołom i bobry, które pokonujemy pieszo.

Długość trasy wynosi około 16 km. Czas przejazdu całej trasy wynosi około 5-6 godzin.

Opis trasy

Ścieżka nasza rozpoczyna się przy szkole podstawowej w Lasocinie. Dalej kierujemy się do centrum wsi, gdzie na wzniesieniu widoczne są ruiny pałacu Niemojewskich otoczone pięknym parkiem (Przystanek 1). Dalej jedziemy Aleją Lipową do bramy głównej. Następnie skręcamy w prawą stronę, mijamy po lewej stronie drogi budynki Spółdzielni Produkcyjnej w Lasocinie. Po obu stronach polnej drogi możemy podziwiać szerokie pola uprawne (Przystanek 2). Docieramy do lasu mieszanego (Przystanek 3). Leśną drogą oddziałową dojeżdżamy do rozwidlenia dróg z niewielką kapliczką na drzewie tu skręcamy w lewo, a po około 100 m w prawo za znakami ścieżki. Leśną ścieżką docieramy do wzgórza, które porasta świetlisty las liściasty rezerwatu przyrody „Ewelinów” (Przystanek 4). Wracamy do drogi gruntowej i jedziemy dalej mijając pola uprawne, odnowienia brzozy na odłogach, po lewej stronie mijamy niewielkie wzgórze porośnięte grabem, osiką i sosną. Nieco dalej na szczycie drugiego wzgórza nieczynny kamieniołom (Przystanek 5). Następnie skręcamy w prawo i polną drogą docieramy do lasu-fragmentów boru suchego (Przystanek 6). Dalej jedziemy brzegiem lasu i pól docieramy do skrzyżowania z drogą asfaltową prowadzącą do Ewelinowa. Dalej jedziemy za znakami ścieżki do Pomnika Powstańców Styczniowych (Przystanek 7) Wracamy do drogi asfaltowej, gdzie skręcamy w prawo. Dojeżdżamy do stawów hodowlanych we Fryszercze (Przystanek 8). Jedziemy dalej asfaltową drogą, przed widocznym mostem skręcamy w lewo. Wzdłuż drogi ciągną się szerokie rowy wypełnione wodą zasilające stawy. Przed mostem na rzece Czarnej skręcamy w lewo, docieramy do centrum wsi Skalka Polska, gdzie znajduje się pomnik pomordowanych mieszkańców tej wsi w czasie II wojny światowej (Przystanek 9). Wracamy do drogi asfaltowej, gdzie skręcamy w lewo. Nieco dalej po prawej stronie na niewielkim wapiennym wzgórzu niewielki grądowy las (Przystanek 10). Jedziemy dalej, po obu stronach drogi rozciągają się podmokłe łąki. Dojeżdżamy do Antonielowa. Po lewej stronie drogi za nowym budynkiem szkoły skręcamy w lewo na drogę zwirową. Mijamy rozległe łąki (Przystanek 11), przy przydrożnej kapliczce skręcamy w prawo. Jedziemy przez wieś, po prawej stronie

drogi na niewielkim wzniesieniu porośnięty drzewami cmentarz osadników niemieckich (Przystanek 12). Jedziemy dalej, skręcamy w lewo w stronę widocznego lasu. Dojeżdżamy do lasu przez most na rzece Czarnej. Na jednym z jej dopływów obserwujemy opuszczone tamy bobrowe (Przystanek 13). Jedziemy dalej, po lewej stronie leśnej drogi mijamy gajówkę Knieja. Dalej za nią droga skręca w prawo i prowadzi prosto w kierunku północno-zachodnim. Po obu stronach drogi rozległe bory świeże (Przystanek 14). Dojeżdżamy do rozwidlenia dróg leśnych, tu skręcamy w lewo. Na kolejnym rozwidleniu, gdzie na drzewie umieszczona jest kapliczka, a obok stoi drewniany krzyż skręcamy w prawo. Dalej leśną drogą jedziemy prosto, aż do skraju lasu (po drodze przecinamy naszą ścieżkę między przystankami nr 3 i 4). Wyjeżdżamy z lasu, po lewej stronie polnej drogi mijamy pola uprawne. Za znakami ścieżki skręcamy w prawo i po 200 metach docieramy do leśniczówki, przy której, nadleśnictwo Włoszczowa przygotowało specjalne zadaszone miejsce, gdzie możemy odpocząć przy ognisku i zakończyć naszą wędrówkę.

Start at the primary school in Lasocin then go further to the village centre, to the hill with the ruins of the Niemojewski's palace (Stop No1). Go along Lime Lane towards main gate. Turn right, on the left you will pass the buildings of the Productive Cooperative in Lasocin. On the both sides of the field road there are cultivated fields (Stop No 2). Admiring the landscape, reach the mixed forest (Stop No 3). Then go along the forest road to the split with a small shrine on the tree, take the road on the left and after about 100 m, turn right following the signs of the path. Walk along the path and reach a hill with a wide-leaf forest of the Ewelinow Reserve (Stop No 4). Then come back to the main road, drive admiring the fields. On the left, on the top of the hill there is an abandoned stone-pit (Stop No 5). Now turn left and drive towards the forest (a fragment of a dry forest- Stop No 6). Drive along the road up to the crossroads and cross it driving further to the Monument of January Uprising (Stop No 7). Come back to the asphalt road and turn right. Drive to the ponds in Fryszerka (Stop No 8). Go further along the road then before the bridge turn left. Go further and before the bridge over the Czarna River turn left driving to the centre of Skalka Polska with the monument of the victims of the World War II (Stop 9). Come back to the asphalt road, turn left. On the hill on the right there is a forest (Stop No 10). Drive further to Antonielow. Behind the new school building turn left onto a gravel road. Drive past the wide moist meadows (Stop 11), turn right at the chapel. Drive across the village, on the right there is the cemetery of German invaders (Stop 12). When you pass the village, turn left towards the forest. Reach the forest crossing the bridge

on the Czarna River. On one of its inflows there is an abandoned beaver lodge (Stop No 13). Drive further to the forester's lodge Knieja where the road turns left and runs north-westwards. On both sides of the road there are moist forests (Stop No 14). Drive up to the slit road and turn left, then at the next split road, at the shrine on the tree, turn right. Go along the road to the end of the forest. Drive out of the forest, pass the cultivated fields on the left, follow the signs of the path and turn right reaching the forester's lodge where you can have a rest by a camp fire, at the spot prepared by the Forester's Lodge Lasocin.

Naszą wędrówkę rozpoczynamy przy szkole podstawowej w Lasocinie. Dalej kierujemy się do centrum wsi, gdzie na wzniesieniu widoczne są ruiny pałacu Niemojewskich otoczone pięknym parkiem.

Przystanek 1

Park i ruiny pałacu Niemojewskich w Lasocinie

Ruiny pałacu

Pałac w Lasocinie wybudowano w połowie XIX w. na podwalinach dworu szlacheckiego. Był on własnością dziedziców Niemojewskich, ostatnimi przedwojennymi jego właścicielami byli Edward i Krystyna Niemojewscy. Pałac mieścił się na wyraźnym wzniesieniu i był otoczony wysokim murem, który fragmentami przetrwał do dnia dzisiejszego. Pałac wyposażony był w bieżącą wodę, centralne ogrzewanie, telefon i elektryczne oświetlenie (agregat prądowórczy znajdował się w piwnicy). Do pałacu wiodły dwie drogi: pierwsza z nich – zwana Aleją Lipową – była drogą wyjazdową do sąsiedniego Mnina, druga zaś prowadziła do wsi.

Majątek Niemojewskich przed II wojną składał się ze 120 ha gruntów ornych i blisko 3500 mórg (około 1900ha) lasów. Edward Niemojewski urządził w nich polowania, w pałacu natomiast odbywały się huczne bale. Jesienią, co roku organizowano dla służby i pracowników dożynki. Posiadłość była okazała, tętniła życiem do czasu, kiedy w 1935 r. zginął z rąk kłusownika Edward Niemojewski. Pochowano go na cmentarzu w Olesznie. Po zmarłym zostali dwaj synowie Stanisław i Ludwig. Mieszkali w pałacu do końca 1945 r. Po wojnie wyprowadzili się do Kielc. Krystyna Niemojewska przeżyła 93 lata i zmarła w 1997 r.

Lata powojenne okazały się dla pałacu bardzo niełaskawe. Posiadłość pozbawiona właściciela bardzo kusiała. Z roku na rok pałac tracił na świetności i w końcu zaczął straszyć ruinami murów. Nikt nie podjął się jego odbudowy. Jeszcze dzisiaj fragmenty murów i bram wjazdowych świadczą o jego dawnej świetności.

Ruiny pałacu Niemojewskich w Lasocinie

Ryc. Beata Cygan

Park

Ruiny pałacu otacza stosunkowo nieźle zachowany park o charakterze krajobrazowym, ale pozbawiony fachowego nadzoru niszczyje razem z pałacem.

W parku rosną następujące gatunki drzew: lipa drobnolistna, grab zwyczajny, klon pospolity i klon jawor, wiąz polny, buk zwyczajny, jesion wyniosły, dąb szypułkowy, brzoza brodawkowata. Z gatunków obcych naszej florze rośnie tu kasztanowiec zwyczajny, robinia akacjowa i miłorząb dwuklapowy. Z tym ostatnim gatunkiem warto zapoznać się bliżej.

Miłorząb dwuklapowy, należy do rodziny miłorzębowate. Jest jedynym przedstawicielem klasy Miłorzębowe. Nazywany jest „żywą skamieliną”, gdyż wygląda tak jak jego pokrewne gatunki z przed 200 milionów lat. Miłorząb dwuklapowy należy do roślin nagozalążkowych, jest więc bliżej spokrewniony z drzewami iglastymi niż z drzewami liściastymi. Do Europy sprowadzony został z Japonii w 1727 r., ale jego ojczyzną są południowo-wschodnie Chiny, gdzie najczęściej sadzony jest w okolicach świątyni buddyjskich. Drzewo to dorasta tam do 30–40 m wysokości i 4,5 m pierśnicy. Żyje do 2000 lat. Jest drzewem dwupiennym. W naszym parku rośnie osobnik męski o wys. 15 m i pierśnicy 25 cm. Osobniki żeńskie tworzą nasiona przypominające śliwkę, której zewnętrzna mięsista warstwa wydziela ostry nieprzyjemny zapach. Jądro „pestki” jest jadalne. Na uwagę

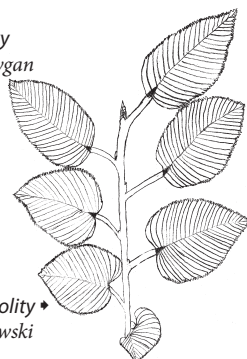
zasługują również rzadko spotykany u nas klon Ginnala, czy spotykany już tylko w starych parkach jesien wyniosły w ozdobnej zwisłej formie, rosnące w bezpośrednim sąsiedztwie miłorzębu.

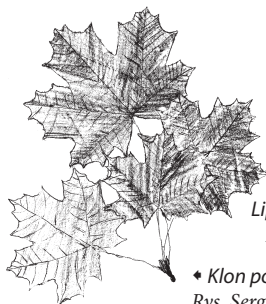
♦ *Brzoza brodawkowata*
Rys. Olga Pasowska

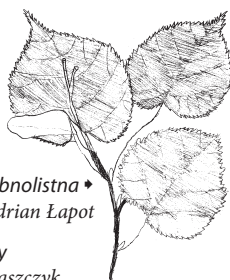
♦ *Dąb szypułkowy*
Rys. Dominika Cygan

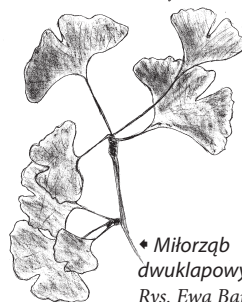
Grab pospolity ♦
Rys. Norbert Bartkowski

Lipa drobnolistna ♦
Rys. Adrian Łapot

♦ *Klon pospolity*
Rys. Sergiusz Staszczyk

♦ *Miłorzęb dwukłapowy*
Rys. Ewa Bajkowska

Rodzime i obce gatunki drzew rosnące w parku

Warto również zwrócić uwagę na pospolite rośliny runa parku jakie tu spotykamy: krwawnik pospolity, jasnota biała, mniszek pospolity, przetacznik ożankowy, stokrotka pospolita, fiołek Rivina, jaskier rozłogowy, zawilec gajowy, ziarnopłon wiosenny, wiechlina gajowa, złocień żółty.

Na terenie tego parku 11.08.1944 r. utworzono Brygadę Świętokrzyską Narodowych Sił Zbrojnych (NSZ), w skład której weszły dwa pułki: 204 pułk piechoty im. Ziemi Kieleckiej i 2002 pułk piechoty im. Ziemi Sandomierskiej. Dowódcą brygady został podpułkownik Antoni Szacki – Dąbrowski pseudonim Bohun.

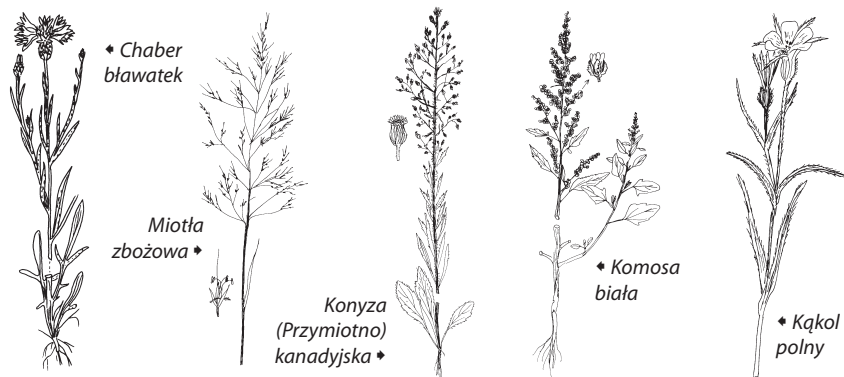
Z parku wyjeżdżamy Aleją Lipową do bramy głównej. Następnie skręcamy w prawą stronę, mijamy po lewej stronie drogi budynki Spółdzielni Produkcyjnej w Lasocinie. Po obu stronach polnej drogi możemy podziwiać szerokie pola uprawne. Po lewej stronie zwracają uwagę niewielkie stawki na brzegu których

rosną pojedyncze wierzby białe i brzozy brodawkowate. Woda w krajobrazie pól uprawnych znacznie podnosi bioróżnorodność tego terenu. Tu rozmnażają się wiosną ropuchy, tu do wodopoju przychodzą sarny i przylatują ptaki. Po prawej stronie na granicy pól obsianych z reguły zbożem i pastwisk obserwujemy chwasty upraw polnych.

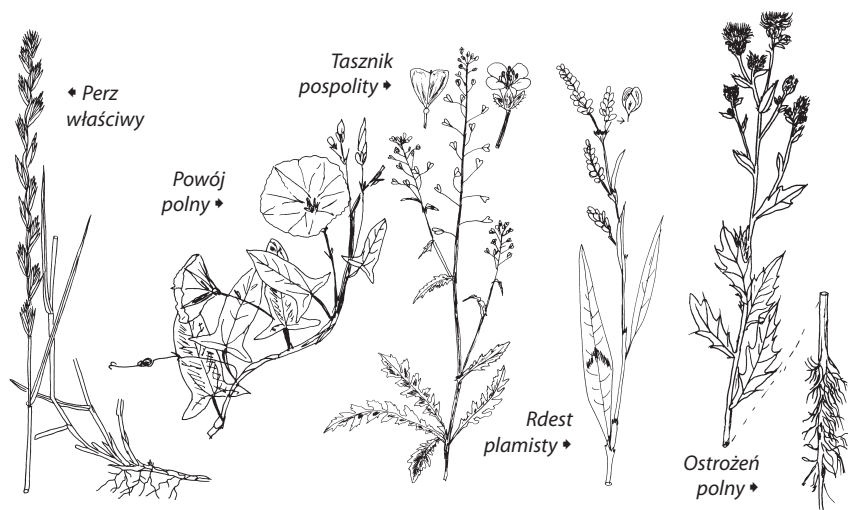
Przystanek 2

Chwasty upraw polnych

Od początków czasów, od kiedy człowiek zaczął uprawiać wybrane gatunki roślin. Uprawom tym zawsze towarzyszyły chwasty. Chwasty są zróżnicowane w zależności od żyzności gleby i rodzaju uprawy. Obecnie rolnicy skutecznie zwalczają konkurujące z uprawami inne gatunki roślin stosując powszechnie środki chemiczne do ich zwalczania zwane herbicydami. Niestety wskutek powszechnego ich stosowania niektóre z tych chwastów stały się już rzadkie (np. kąkol polny), inne zaś stały się coraz bardziej odporne na tę substancję co powoduje, że ciągle trzeba stosować ich nowe rodzaje, lub używać je w większych stężeniach. Do roślin szczególnie odpornych na stosowane herbicydy należy m.in. powój polny, perz właściwy. Oglądając rosnące na tym polu chwasty zwracamy uwagę, że występują one w większej ilości głównie w miejscach, gdzie nie dotarły podczas oprysku herbicydy (na tzw. uwrociach). Widzimy tu chaber bławatek, mak polny, fiołek polny i trójbarwny, ostrożeń polny, przetacznik perski i bluszczowy, rdest plamisty i ziemniwodny, wiosnowkę pospolitą, tasznik pospolity. Inny zestaw gatunków stwierdzimy jak będą rosły tu rośliny okopowe: komosa biała(lebioda) i wielonasienna, żółtlica drobnokwiatowa i owłosiona, gorczyca polna (ognicha), chwastnica jednostronna.

Chwasty pól

Chwasty pól

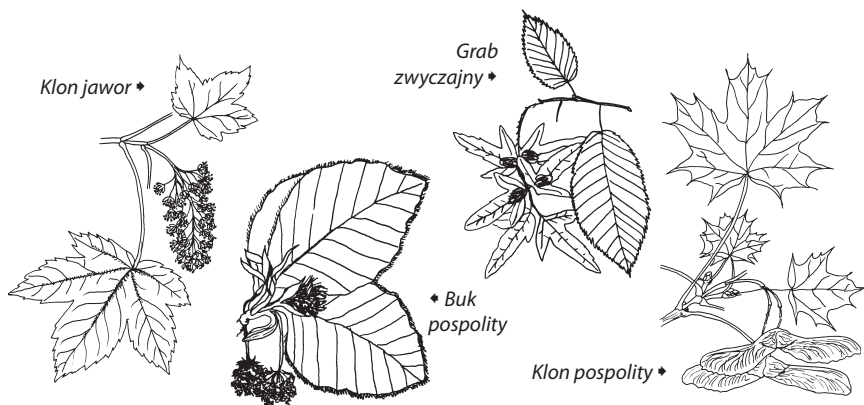
Oglądając uprawy polne i ich chwasty zwraca latem naszą uwagę głos skowronka, który śpiewając wlatuje pod niebo. Innym ptakiem, którego głos możemy tu usłyszeć jest trznadel, śpiewa szczególnie w upalne dni siedząc na gałęzi krzewu, lub niewielkiego drzewka.

Jedziemy dalej, po prawej mijamy ogrodzone pastwiska, które sprawiają szczególnie miłe dla oka wrażenie na wiosnę, kiedy masowo kwitnie na nich mniszek pospolity. Po dwustu metrach wjeżdżamy do lasu.

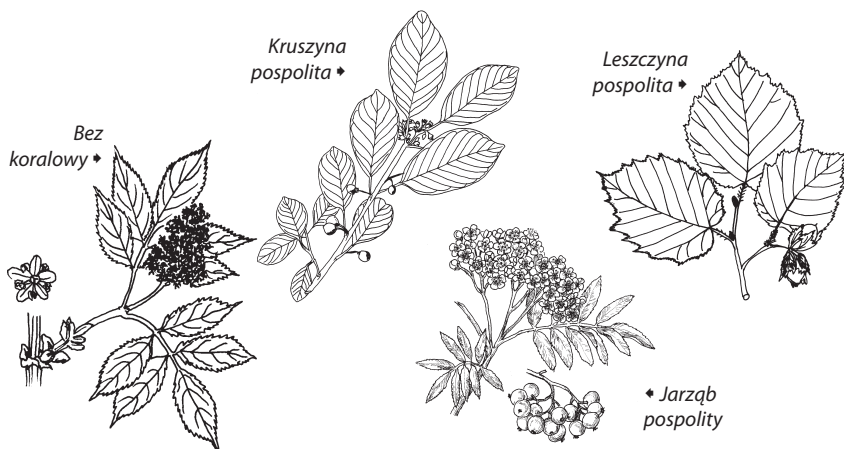
Przystanek 3

Las mieszany

Lasy mieszane zajmują siedliska mniej żyzne, ale niezbyt ubogie. Ich drzewostan buduje głównie sosna zwyczajna, brzoza brodawkowata, topola osika, dąb szypułkowy. W podroście rośnie buk zwyczajny i grab zwyczajny, jodła pospolita. Warstwę krzewów stanowi jarząb pospolity (jarzębina), leszczyna, kruszyna pospolita, wierzba iwa, kalina koralowa i cis pospolity (trudno powiedzieć czy jest tu naturalny czy sadzony). Rosnące tu krzewy cisa są mocno zgryzione przez zwierzęta. Cis pospolity na stanowiskach naturalnych jest roślina chronioną.

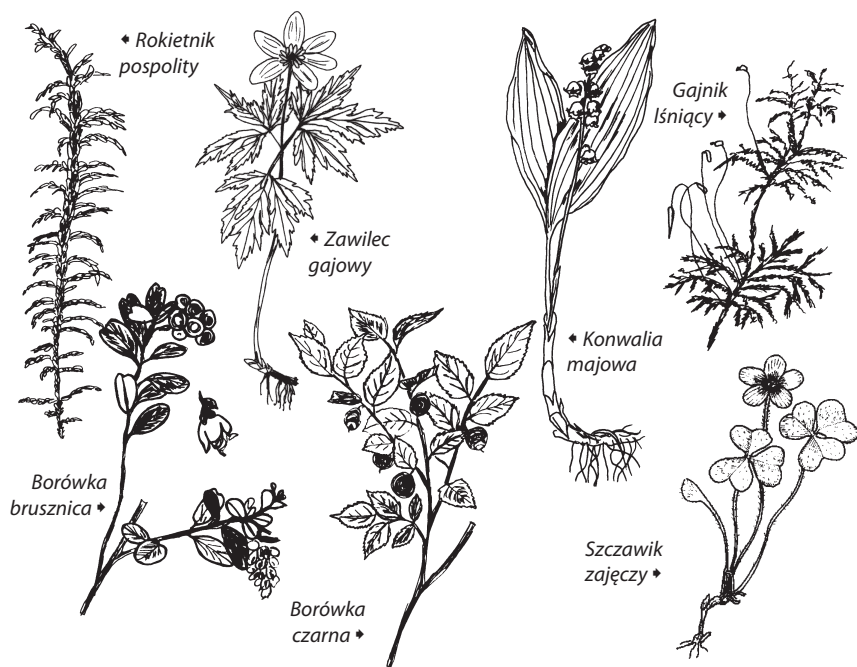

Drzewa lasu liściastego

Krzewy lasu mieszanego

W runie tego lasu rosną zarówno gatunki charakterystyczne dla lasów liściastych łąkowych; zawilec gajowy, konwalia majowa, perlówka zwisła, jaskier różnolistny, dąbrówka rozłogowa, żankiel zwyczajny, zerwa kłosowa. Z roślin charakterystycznych dla lasów borowych rośnie tu borówka czarna i borówka brusznica, jastrzębiec leśny, nawłóć pospolita, konwalijka dwulistna, orlica pospolita, kosmatka owłosiona, wężymord niski. W lesie tym rośnie również ściśle chroniony storczyk podkolan biały.

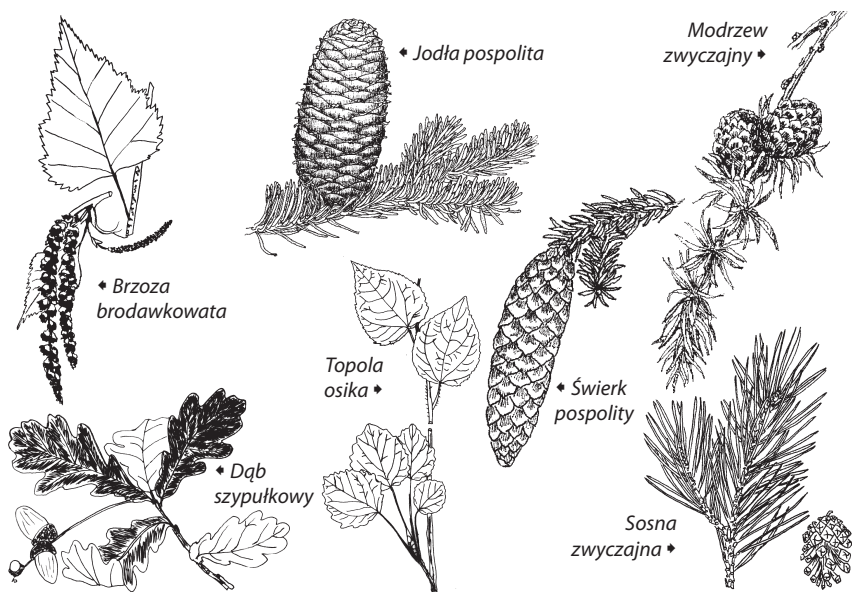
Rośliny runa lasu mieszanego

Leśną drogą oddziałową dojeżdżamy do rozwidlenia dróg z niewielką kapliczką na drzewie tu skręcamy w lewo, a po około 100m w prawo za znakami ścieżki. Leśną ścieżką docieramy do wzgórza, które porasta świetlisty las liściasty rezerwatu przyrody „Ewelinów”.

Przystanek 4

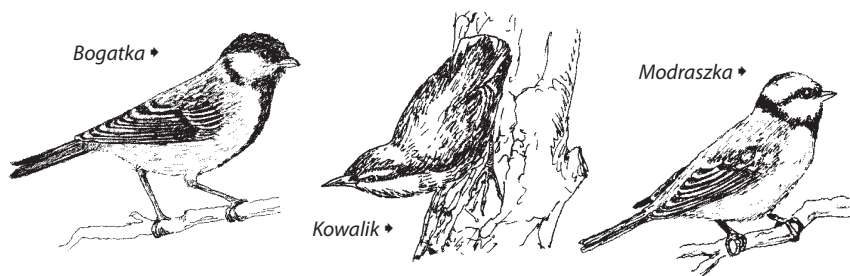
Rezerwat przyrody „Ewelinów”

Odcinek przez rezerwat pokonujemy pieszo (prowadząc rowery). Podchodząc na wzgórze zwracamy uwagę na mijany po drodze mieszany drzewostan z dominującą jodłą pospolitą i niewielkim udziałem świerka pospolitego, topoli osiki, modrzewia europejskiego, brzozy brodawkowatej i dębu szypułkowego. Jodła pospolita rośnie tu zarówno w drzewostanie panującym, ale również w podroście i podszybie.

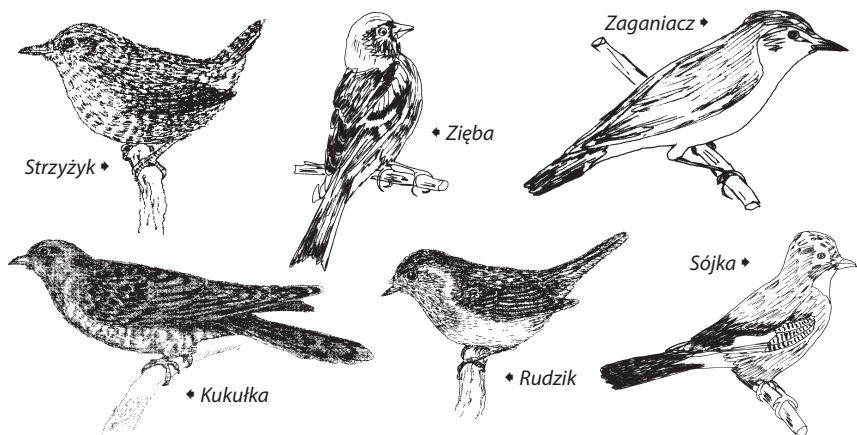

Drzewa lasu mieszanego

W trakcie podchodzenia na szczyt wzgórza warto zatrzymać się na chwilę i zwrócić uwagę na liczne gatunki ptaków, jakie możemy spotkać na terenie rezerwatu. Większość ptaków leśnych jest trudno rozpoznać po sylwetce, gdyż maskowane są przez liście drzew i krzewów. Stosunkowo łatwo można je rozpoznać po głosie: zięba, świstunka, pierwosnek, piecuszek, rudzik, sikora bogatka i modra, kowalik, drozd śpiewak, kos, wilga, kukułka, czy odzywająca się częściej dopiero na jesieni sójka. By prawidłowo rozpoznać głosy tych ptaków, warto nagrać je w lesie na magnetofon, a następnie w domu porównać nasze nagrania z nagraniami profesjonalnymi. Z innych gatunków częste tu są dzięcioły: pstry duży, średni i dzięcioł czarny.

Ptaki leśne

Ptaki leśne

Rezerwat przyrody „Ewelinów” został powołany rozporządzeniem nr 14/2006 Wojewody Świętokrzyskiego z dnia 26 lipca 2006 roku. Jest to rezerwat leśny o powierzchni 14,89 ha, obejmujący wydzielienia 26 d i f, leśnictwa Lasocin, obrębu leśnego Oleszno, nadleśnictwa Włoszczowa (według planu urządzania lasu na lata 2005.01.01 do 2014.12.31). Rezerwat utworzono celem ochrony rzadkich i zagrożonych gatunków roślin naczyniowych, które występują w różnych zbiorowiskach leśnych. Najcenniejszym zbiorowiskiem jest tu świetlisty las liściasty, który porasta płytkie gleby wytworzone na skałach węglanowych. Okoliczna ludność wzgórze to nazywa Skałą. Szkoda, że nazwa tego rezerwatu nie jest bardziej związana z lokalną nazwą tego miejsca. Rezerwat „Ewelinów” ma statut rezerwatu częściowego, co pozwala na prowadzenie w tym rezerwacie wskazanych w planie ochrony zabiegów, mających na celu utrzymanie charakterystycznych dla niego zbiorowisk roślinnych i chronionych gatunków roślin.

Dawniej szczyt wzgórza nie był porośnięty przez las. Świadczy o tym występująca tu światłolubna roślinność miejsc otwartych: trawa kłosownica pierzasta, bukwica pospolita – bylina rosnąca zarówno na łąkach wilgotnych jak i ciepłych, a z drzew brzoza brodawkowata, z krzewów jałowiec pospolity. Najprawdopodobniej odlesienie tego miejsca związane było z eksploatacją sydereytów. Jest to grupa skał węglanowych, które zaliczane są do rud żelaza (węglan żelaza). Ślady po wydobywaniu tej rudy widoczne są w postaci płytkich wyrobisk w wielu miejscach.

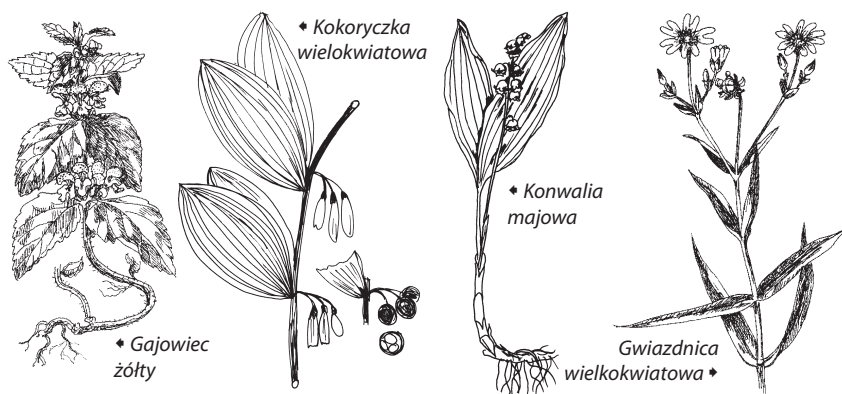
Obecnie wzgórze porasta drzewostan, w którym dominuje grab zwyczajny z domieszką brzozy brodawkowatej, dębu szypułkowego i bezszypułkowego,

buka zwyczajnego i lipy drobnolistnej. Nieco niżej u podstawy wzgórza w drzewostanie rośnie też jodła pospolita. Warstwę podszytu tworzą młode drzewka drzewostanu panującego, oraz liczne krzewy: trzmielina brodawkowata, wiciokrzew suchodrzew, leszczyna pospolita, kalina koralowa, dereń świdwa i chroniony wawrzynek wilczełyko.

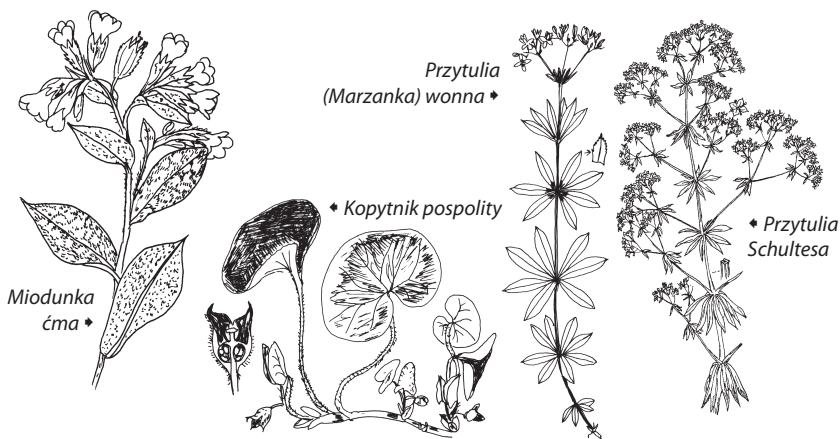
Krzewy lasu grądowego

W runie lasu rośnie szereg gatunków charakterystycznych dla lasów grądowych w tym gatunki chronione: przylaszczka pospolita, konwalia majowa, lilia złotogłów, orlik pospolity, miodownik melisowaty, naparstnica zwyczajna, pierwiosnek lekarski, oraz kilka gatunków storczyków: podkolan biały, buławnik wielokwiatowy i czerwony, kruszczyk szerokolistny, gnieździk leśny, oraz inne, nie mniej interesujące gatunki roślin jak: niebiesko kwitnący groszek wiosenny, fiołek leśny, dąbrówka rozlogowa, miodunka ćma, dzwonek brzoskwiniolistny, ciemno-różowe kwiaty ma rosnący tu groszek czerniejący i wyka leśna, biało kwitnie zawilec gajowy, konwalijka dwulistna i żankiel zwyczajny, a na żółto gajowiec żółty i jaskier kosmaty.

Rośliny runa lasu grądowego

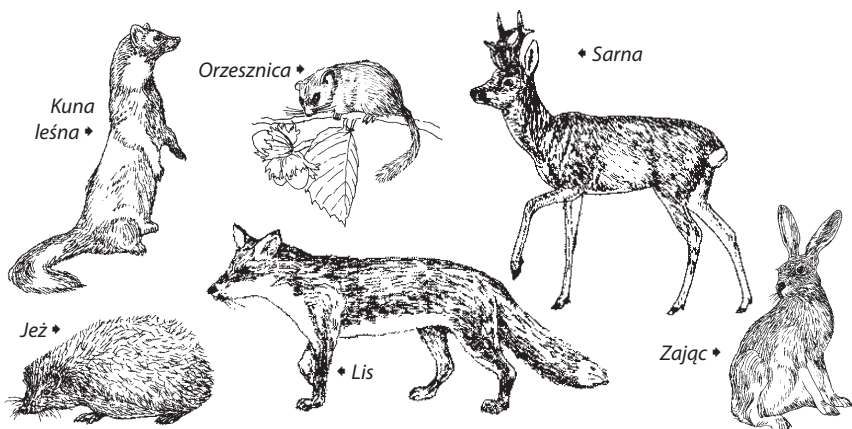
Rośliny runa lasu grądowego

Pamiętamy, że w rezerwach chronionych prawem obowiązują zakazy:

- wycinania drzew i pobierania użytków drzewnych z wyjątkiem wypadków uzasadnionych potrzebami gospodarstwa rezerwatowego
- zbioru ziół leczniczych i innych roślin oraz zbioru owoców i nasion drzew
- pozyskiwania ściółki leśnej i wypasania zwierząt gospodarskich
- niszczenia gleby i pozyskiwania kopalin
- zanieczyszczania wody i terenu, wzniesienia ognia i zakłócania ciszy
- niszczenia drzew i innych roślin
- polowania, chwytania, płoszenia i zabijania dziko żyjących zwierząt, niszczenia gniazd, wybierania piskląt wszystkich gatunków ptaków
- umieszczania tablic, napisów i innych znaków z wyjątkiem tablic związanych z ochroną rezerwatu

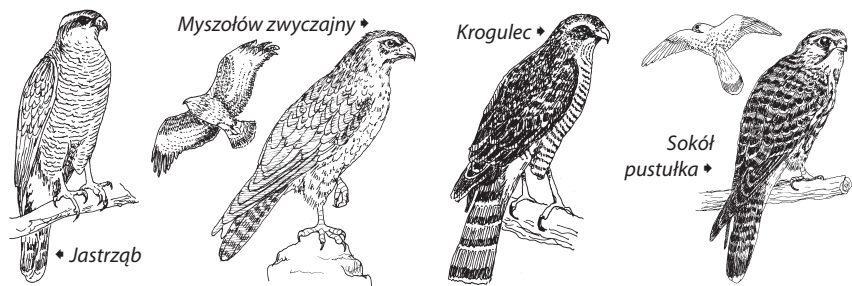
Wracamy do drogi gruntowej i jedziemy dalej mijając pola uprawne, różnowiekowe odnowienia brzozy brodawkowatej na odłogach.

W lasach i na polach przylegających do rezerwatu możemy spotkać liczne gatunki ssaków: sarnę, lisa, wiewiórkę, borsuka, kunę leśną, jeża, zająca, tchórza, orzesznicę, mysz leśną, ryjówkę aksamitną, nietoperze: gacka brunatnego, borowca wielkiego i karlika malutkiego.

Zwierzęta lasów i pól

Otwarta przestrzeń pól i brzegów lasów sprzyja obserwacji ptaków drapieżnych. Możemy tu zobaczyć polującego jastrzębia gołębiarza, krogulca, myszołowa zwyczajnego, czy wiszącą w powietrzu” pustułkę, która jako jedyny przedstawiciel rodziny sokołów posiada taką umiejętność. Oprócz sokoła pustułki nierzadki jest sokół kobuz chwytający w locie drobne ptaki. Z krukowatych zobaczymy kruka, gawrona, sójkę, srokę i wronę siwą, z innych gatunków gołębia grzywacza (naszego największego gołębia). Gniazdują tu również kuropatwy, przepiórki i sprawdzone przez myśliwych z wolierowych hodowli bażanty.

Ptaki drapieżne spotykane na trasie ścieżki

Jedziemy dalej, po lewej stronie mijamy niewielkie wzgórze porośnięte grabem, osiką i sosną. Nieco dalej na szczycie drugiego wzgórza nieczynny kamieniołom.

Zwiedzanie kamieniołomu najlepiej przeprowadzić pieszo, zostawiając rowery pod opieką przy polnej drodze.

Przystanek 5

Kamieniołom

Kamieniołomem zwykle nazywamy odkrywkową kopalnię litych surowców skalnych, w której wydobywa się kamień drogowy, budowlany, surowce skalne dla przemysłu hutniczego, chemicznego lub produkcji materiałów wiążących (cementu, gipsu). Oglądany przez nas kamieniołom jest niewielki, obecnie nieczynny. Dawniej okoliczna ludność wydobywała tu kamień wapienny dla budownictwa. Na pionowych ścianach kamieniołomu widzimy, że warstwy skalne są spękane i wzajemnie między sobą przemieszczone. Pierwotny układ skał osadowych wykazuje uwarstwienie poziome, gdyż w taki sposób gromadzi się materiał w trakcie osadzania, w tym przypadku wapiennych skorupki fauny na dnie ciepłego zbiornika morskiego. Obecne przemieszczenie warstw skalnych świadczą o ruchach tektonicznych tego obszaru, jakie nastąpiły później. Przy odrobinie szczęścia można znaleźć tu odciski amonitów - kopalnych głowonogów żyjących w okresie od dewonu do kredy. Na skalnych ścianach kamieniołomu obserwujemy również zachodzące na powierzchni Ziemi zjawiska erozji wietrznej (eolicznej) i procesów wietrzenia, zarówno fizycznego (działanie mrozu, słońca i organizmów żywych) jak i chemicznego (chemiczne działanie wody i chemiczne przeobrażanie minerałów). Procesy te powodują rozpuszczanie skały wapiennej (zjawiska krasowe), powstawanie różnej wielkości spękań i szczelin. Naruszają one zwartość skał, rozdzielają je na bloki i bloczki o różnych wymiarach od niewielkich kamyków do bardzo drobnych okruchów, które osadzane są w miejscach najniższych kamieniołomu.

Północne zbocze wzgórza z kamieniołomem porasta niski odroślowy las grabowy (las, który wyrósł z odrośli na pniakach wcześniej wyciętej grabiny), z niewielkim udziałem brzozy brodawkowatej, dębu szypułkowego, wierzby iwy, leszczyny i kaliny koralowej. W runie tego lasu rosną podobne gatunki roślin, jakie widzieliśmy na przystanku poprzednim. Dno wyrobiska i wychodnie skał porośnięte są przez roślinność kserotermiczną i murawową. Rosną tu następujące gatunki roślin: goździk kartuzek, gorysz siny, bodziszek czerwony, rozchodnik wielki i ostry, koniczyna pagórkowata, groszek leśny, czyścica storzyszek, przetacznik pagórkowaty, pierwiosnek lekarski i babka średnia. Wczesnym latem masowo kwitnie tu i owocuje poziomka zwyczajna.

Fragmety murawy w wielu miejscach zarastają liczne gatunki krzewów: śliwa tarnina, jałowiec pospolity, berberys zwyczajny, szakłak pospolity, dzika róża, głóg jednoszyjkowy, trzmielina zwyczajna i brodawkowata. Wśród drzew

porastających dno kamieniołomu zwracają uwagę dzikie drzewa owocowe grusza domowa, czereśnia ptasia i jabłoni domowa, które wyrosły tu z nasion przyniesionych przez ludzi, lub przez ptaki.

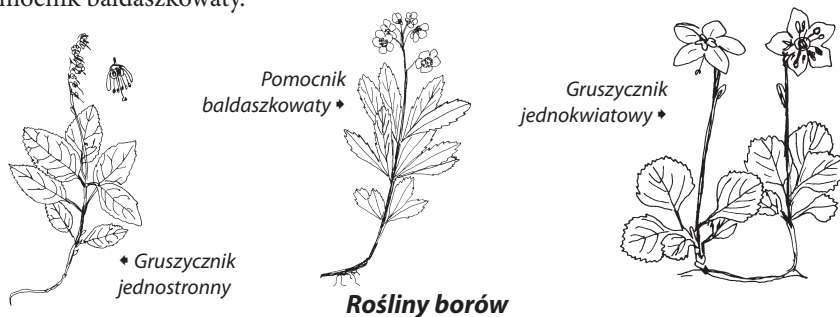
Od kamieniołomu schodzimy miedzą pośród pól do drogi. Wsiadamy na rowery i jedziemy dalej. Za znakami ścieżki skręcamy w prawo, koło niewielkiej kapliczki i pełną drogą docieramy do lasu i kolejnego przystanku – fragmentów boru suchego.

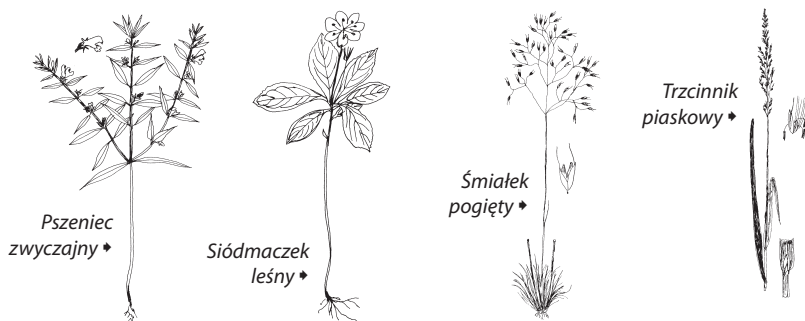
Przystanek 6

Fragmenty boru suchego

Bór suchy to zbiorowisko leśne, które w kompleksie lasów Kneja rozwija się sporadycznie na szczytach wydm, gdzie zalegają w podłożu głębokie suche piaski. Jedną z takich wydmych wzgórz obserwujemy w tym miejscu. Pasma wydmych pagórków ciągnie się od tego miejsca na południe, aż do Fryszerki. Drzewostan boru suchego jest rozrzedzony i zdominowany jest przez sosnę zwyczajną, w podroście pojedynczo rośnie dąb szypułkowy i brzoza brodawkowata, a w podszyciu dość licznie krzewiasty jałowiec pospolity i kruszyna pospolita. Zbiorowisko to wyróżnia bardzo bogata warstwa mchów i porostów. Z porostów występują tu charakterystyczne gatunki: chrobotek leśny, chrobotek reniferowy, chrobotek kieliszkowy, chrobotek rogokształtny, płucnica islandzka, a z mchów bielistka siwa, widłoząb miotłowy i falisty, gajnik lśniący, rokitnik pospolity. Większość tych porostów i mchów, objęta została ochroną częściową z uwagi na ich nadmierne pozyskiwanie z siedlisk naturalnych dla celów dekoracyjnych w kwicciarstwie.

W ubogim runie rosną borówka czarna, borówka brusznica, wrzos pospolity, kostrzewa owcza, turzyca wrzosowiskowa i wiosenna, kosmatka owłosiona, szczodrzeniec rozesłany i pszeniec zwyczajny, oraz ściśle chroniony gatunek pomocnik baldaszkowaty.

Rośliny borów

Z suchych szpilek sosnowych buduje ogromne kopce mrowisk mrówka rudnica. Jedno z takich mrowisk możemy zobaczyć na tym przystanku. Pamiętajmy, że kopce mrówki rudnicy i mrówki ćmawej są objęte ochroną, z uwagi na pożyteczną rolę, jaką te owady odgrywają w ekosystemie leśnym (mrówki te zjadają liczne gatunki larw owadów żerujących na drzewach leśnych).

Dalej kierujemy się drogą leśną zwracając uwagę na oznakowanie. Jedziemy brzegiem lasu i pól. Docieramy do skrzyżowania z drogą asfaltową prowadzącą do Ewelina. Przejeżdżamy tę drogę z zachowaniem przepisów o ruchu drogowym na drugą stronę. Dalej jedziemy za znakami ścieżki do Pomnika Powstańców Styczniowych

Przystanek 7

Pomnik powstańców styczniowych

Wybuch powstania styczniowego 1863 roku zmobilizował wszystkie patriotyczne siły społeczeństwa polskiego. Ziemia Kielecka stała się terenem ciężkich walk. Ze względu na ukształtowanie terenu (duże lasy, Góry Świętokrzyskie) obszar ten świetnie nadawał się do prowadzenia walki partyzanckiej, niewielkimi oddziałami. Tutaj działali wybitni dowódcy: Marian Langiewicz, Dionizy Czachowski, Józef Hauke-Bosak. Wydarzenia lat 1863 – 1864 nie ominęły również naszych okolic.

Generał Marian Langiewicz 16 lutego 1863 r. rozpoczął powolny marsz ze Staszowa w kierunku Małogoszczy. Dotarł tu 21 lutego 1863 r. Mieszczanie zgotowali mu uroczyste przyjęcie i zorganizowali poczęstunek dla tysiąca jego powstańców. 24 lutego 1863 r. mieszkańcy rządowego miasteczka byli zajęci swoimi sprawami. Około godziny dziewiętej rano przybył kurier i oświadczył, że Rosjanie otaczają obóz. Powstał zamęt, rozpoczęto energicznie przygotowanie do obrony.

Tabory skierowano w lasy włoszczowskie w obawie przed wrogiem. Rozgorzała kilkugodzinna walka. Siły polskie liczyły około 2600 osób, a siły rosyjskie 2000 ludzi. Rosjanie mieli zdecydowaną przewagę w uzbrojeniu. Jeden z uczestników tej bitwy tak to opisał:

„W tym czasie oddziały Langiewicza uzbrojone były przeważnie kosami. Zaledwie piąta część posiadała broń palną różnego kalibru, a po większej części były to strzelby do polowania, więc niedalekonośne i dlatego na odległość strzału karabinowego nie mogliśmy dawać skutecznego oporu”.

Około godziny siedemnastej Langiewicz przeprawił się przez Wierną Rzekę i przedostał się do Bolmina. Pomimo dużych strat Polacy uniknęli klęski. Tabory z zapleczem oddziału Langiewicza wyjechały z Małogoszczy w kierunku Włoszczowej zatrzymując się w Kozowie, w majątku Zygmunta Rzewuskiego. Wieczorem przybyła tu grupa kawalerzystów, którzy myśleli, że powstańcy zostali całkowicie rozbici w przedpołudniowej bitwie. Powstańcy ci kilka dni wcześniej przebywali w Ewelinowie, Lasocinie, wiedzieli, że wsie te otaczają duże kompleksy leśne. Przekazali tą informację komendantowi taborów, który zmienił kierunek marszu i tego samego dnia, tj. 24 lutego tabory wyjechały z Kozowa przez Czostków, Gruszczyn, Mieczyn i dotarły do wsi Wojciechów. Tu zatrzymano się na nocleg u owczarza Sobczyka. Następnego dnia wczesnym rankiem w obawie przed pościgiem tabory skierowano do lasu pod wsią Ewelinów (ówczesna nazwa Ewina) na tzw. „Wał” w pobliżu rzeki Czarnej. Miejsce postoju, otoczone było z trzech stron rozlewiskami rzeki Czarnej, porośłe leśnym gąszczem, i dawało poczucie bezpieczeństwa. Miejsce to zostało wskazane przez przewodnika Antoniego Ertmana – kolonistę pochodzenia niemieckiego osiedlonego na Wojciechowie. Niestety przewodnik został pojmany przez patrol kozacki zdradził miejsce postoju taborów. 26 lutego tabory zostały otoczone przez oddział kozaków dowodzony przez pułkownika Czengery. Jeden z powstańców tak to wspomina:

„Od strony dostępnej otoczyli nas Kozacy i piechota. Poza nami bagna pokryte cienkim lodem, jaki tej nocy ściał powierzchnię. Bronić się nie ma czym. Szukamy ocalenia na bagnach, ale trzask łamiącego się pod nogami lodu zdradza każdy krok. Zostaliśmy otoczeni i zabrani w niewolę. Cały tabor złożony z 20–30 wozów z zapasem wojennym i 50–60 końmi oraz 40–50 ludźmi stał się łupem wojennym rosyjskiego oddziału”.

Powstańcy zostali odstawieni do kieleckiego więzienia, a po kilku dniach pod eskortą wojskową skierowani do Radomia. Jesienią 1863 r. zdrajca, kolonista niemiecki został za swój uczynek powieszony przez Kazimierza Błaszczyńskiego ps. „Bończa”.

Powstanie styczniowe 1863 roku było jednym z najbardziej tragicznych wydarzeń w dziejach narodu polskiego. Polacy złożyli obfitą daninę krwi na polu walki. W trakcie walk z kozakami w lasach w okolicach Ewelina zginęło 43 powstańców.

Bardzo ciekawy jest kompleks leśny rozciągający się w kierunku północno-zachodnim od pomnika powstańców styczniowych. Jest to północno-wschodni kraniec Przedborskiego Parku Krajobrazowego. Lasy te zaczynają się borami świeżymi i wilgotnymi z dużymi fragmentami borów bagiennych, rosnących na torfowiskach wysokich i przejściowych, gdzie można spotkać chronioną rosiczkę okrągłolistną. Duże powierzchnię zajmują płyty pokryte wełnianką pochwowatą, bagnem zwyczajnym (które jest pod częściową ochroną), borówką bagienną i żurawiną błotną. Posuwając się dalej w kierunku rzeki Czarnej torfowiska wysokie przechodzą w torfowiska niskie. Z roślin chronionych występują tam: gnidosz rozestłany, kruszczyk rdzawoczerwony, parzydło leśne, kruszczyk błotny, a z krzewów porzeczka czarna.

W związku z przeprowadzonymi na lewym brzegu rzeki Czarnej pracami melioracyjnymi te naturalne zespoły torfowiskowe zmieniają częściowo swój charakter i powinny zostać objęte ochroną.

Wzdłuż biegu rzeki Czarnej w kierunku północno-zachodnim rozciąga się ponad tysiąc hektarowy kompleks lasów jesionowo-olszowych na siedliskach olsów i olsów jesionowych, którego wielkość i w większości naturalny charakter powoduje, że jest on wyjątkowy w skali kraju. W roku 2006 ponad 260 ha kompleks tych lasów został uznany za rezerwat przyrody, który nosi nazwę Oleszno II.

Wracamy do drogi asfaltowej, gdzie skręcamy w prawo. Dojeżdżamy do stawów hodowlanych we Fryszercie.

Przystanek 8

Stawy Fryszierka

Fryszierka to miejscowość, której nazwa związana jest z wytapianiem i obróbką żelaza. Swą nazwę zawdzięcza dzięki pracującej tu kuźnicy. Nie istnieją już wybudowane dawniej w tym miejscu młyn i tartak. Jedyna pozostałością są dwa domy i duży jaz na rzece.

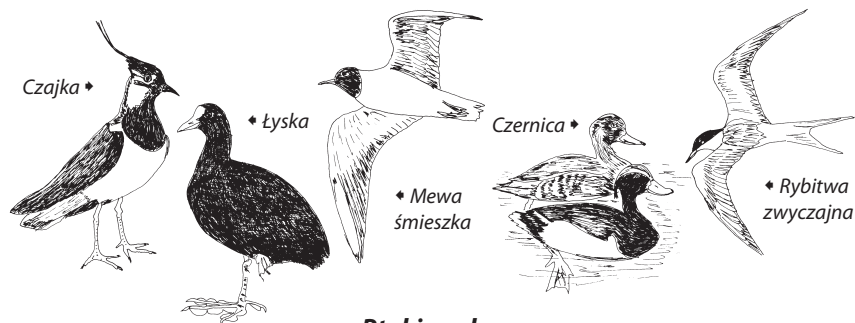
Kuźnica była zespołem warsztatów, w których wytapiano żelazo i przekuwano go na sztaby lub gotowe wyroby (głównie narzędzia). W skład kuźnicy wchodziła dymarka, czyli zaopatrzony w miechy piec do wytapiania żelaza, młot pneumatyczny do przekuwania łup na sztaby, wreszcie warsztat, który dziś nazywamy kuźnią. Wówczas nosił on nazwę „kowalichy” i zawierał piec kowalski oraz

urządzenia do produkcji różnych przedmiotów z żelaza. Duszą całą kuźnicę była dymarka. Dalszym śladem poza nazwą, że istniała na Fryszercie kuźnica są kawałki żeliwa, węgla i tkwiące jeszcze po dziś dzień w jazie potężne słupy dębowe. Kuźnica ta czynna już była w roku 1862. Inicjatorem jej budowy był Niemojewski z Oleszna. Więcej informacji o tym zakładzie pochodzi z późniejszych czasów, kiedy był on dzierżawiony przez Jakuba Majera. W tym czasie w kuźnicy pracował jeden młot do kucia i jeden piec do topienia rudy, przy których pracowały miechy, poruszane kołami wodnymi o mocy 18 koni. Kuźnica prawdopodobnie istniała do momentu wyczerpania się rudy żelaza w okolicznych złożach.

Stawy na Fryszercie powstały w związku z pracami związanymi z regulacją stosunków wodnych w bagnistej dolinie rzeki Czarnej. Powierzchnia stawów zajmuje prawie 40ha.

Na stawach tych znalazły bardzo dogodne warunki do gniazdowania, zdobywania pokarmu i odpoczynku na przelotach liczne gatunki ptaków związanych ze środowiskiem wodnym. Gniazdują tu z kaczkowatych łabędź niemy, krzyżówka, cyraneczka, cyranka, czernica, ogorzałka.

Przelotnie pojawiają się inne gatunki kaczek np. płaskonos. Z rodziny perkozów występuje perkoz dwuczuby, z rodziny czapli – czapla siwa, oraz trudny do zaobserwowania, polujący nocą, o charakterystycznym dudniącym głosie bąk. Najbardziej widocznym i najmniej płochliwym przedstawicielem rodziny chruścieli jest łyska. Drugi gatunek z tej rodziny kokoszka wodna jest bardziej płochliwa i spłoszona szybko chowa się w roślinność szuwarową. Z rodziny słonkowate spotkać tu można brodzka krwawodziobego, a wiosną przepięknie tokują kszyki, (bekas kszyk) w swoim falistym locie tokowym wydają odgłos podobny do beczenia owcy spowodowanym drganiem skrajnych sterówek z charakterystycznym chrapaniem. Często tu jest mewa śmieszka i rybitwa zwyczajna. Wzdłuż ściany sosnowego lasu w kwietniowe i majowe wieczory „ciągnie” słonka. Ciągi słonki to loty tokowe samców tego gatunku ptaka.

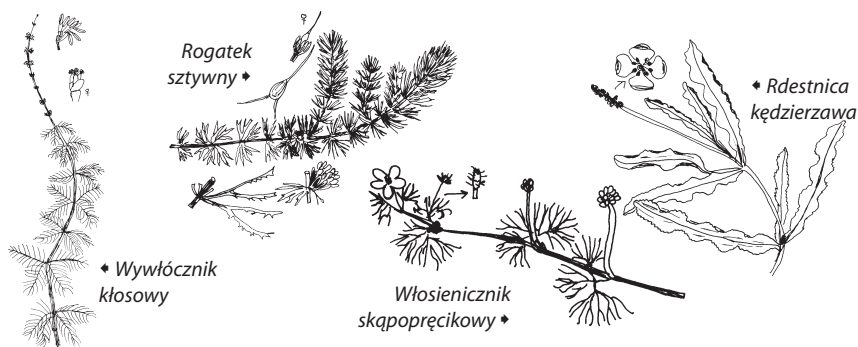

Ptaki wodne

Z ptaków drapieżnych pojawia się tu często bielik, który w niewielkiej odległości od stawów zbudował swoje gniazdo. Stawy są również stałym miejscem gniazdowania i polowań błotniaka stawowego. Oprócz bociana białego, który jest stałym elementem krajobrazu można czasami napotkać żerującego na pozabawionych wody stawach bociana czarnego, który gniazduje w okolicznych lasach. Od wczesnej wiosny słychać „klangor” żurawi, które przystosowały się do coraz bardziej zurbanizowanych warunków i stały się niemal symbolem tych okolic.

Nie mniej interesująca jest roślinność wodna i szuwarowa porastająca stawy. Z gatunków rosnących pod wodą występuje tu rdestnica kędzierzawa, rogatek sztywny, włosienicznik skąpoprzęcikowy, wywłócznik kłosowy i moczarka kanadyjska. Z gatunków, których liście pływają po powierzchni wody rosną: żabiściek pływający, rdestnica pływająca i jedna z najmniejszych roślin kwiatowych rzęsa drobna.

Rośliny wodne

Całe bogate zbiorowisko roślinne tworzy pas szuwaru, który zajmuje brzegową strefę stawów z płytką wodą. Rośnie w nim szereg wysokich bylin: oczeret jeziorny, trzcina pospolita, żabieniec trawolistny i żabieniec babka wodna, szczaw lancetowaty, kosaciec żółty, jeżogłówka gałęzista, strzałka wodna, rzepicha ziemnowodna, oraz chroniony gatunek łączeń baldaszkowaty. Bliżej brzegu rosną liczne gatunki turzyc: lisia, pęcherzykowata, zastrzona i pospolita.

Jedziemy dalej asfaltową drogą, przed widocznym mostem skręcamy w lewo. Wzdłuż drogi ciągną się szerokie rowy wypełnione wodą zasilające stawy. Przed mostem na rzece Czarnej skręcamy w lewo, docieramy do centrum wsi Skalka Polska, gdzie znajduje się pomnik pomordowanych mieszkańców tej wsi w czasie II wojny światowej

Przystanek 9

Skalka Polska

Skalka Polska to miejsce szczególne w dziejach narodu polskiego. W czasie drugiej wojny światowej, 11 maja 1943 r. miała tu miejsce pacyfikacja wsi, w której zginęły 93 osoby. Jak relacjonował Karl Landl w swoim pamiętniku, już w kwietniu 1943 r. docierały do żandarmerii donosy volksdeutschy ze wsi Skalka, iż do rodzin polskich często przychodzili i nocowali u nich partyzanci z lasu. Oskarżenia nie odnosiły się do pojedynczych osób, ale wymierzone były w całą wieś. Sprawa dotarła w końcu do samego komendanta posterunku żandarmerii powiatu kieleckiego Gerulfa Mayera. Już wówczas „Felek” ostrzegał Polaków przed niebezpieczeństwem grożącym mieszkańcom wsi. Z biegiem czasu napływało coraz więcej donosów volksdeutschy, co między innymi spowodowało tragiczne wydarzenia 11 maja 1943 r. Tego dnia do Łopuszna przyjechały dwa samochody, z których wysiadło 5 Niemców. Wśród nich był kpt. G. Mayer. Odbyla się narada w sprawie wsi Skalka Polska. Zapadł wyrok okrutny – wieś należy zlikwidować. „Felek” wiadomość o pacyfikacji przekazał Jadwidze Kisłowskiej. Dalej przekazał ją leśniczy Zawada, który twierdził później, że „wiadomość z całą pewnością dotarła do sołtysa jeszcze przed północą”. Sołtys nie powiadomił jednak mieszkańców wsi, tylko sam wraz z rodziną, przy pomocy Niemców opuścił wieś. Powrócił jesienią 1943 r. do wsi Ewelinów koło Lasocina, gdzie został rozpoznany i zlikwidowany przez partyzantów.

Zgodnie z zeznaniami Józefa Łapota – mieszkańca spacyfikowanej wsi, naocznego świadka zdarzenia, Niemcy otoczyli pogrążoną jeszcze we śnie wieś. Zajęli stanowiska z karabinami gotowymi do strzałów. Następnie po wybuchu granatu wtargnęli do zabudowań, wypędzając mieszkańców na zewnątrz. Wśród błagań kobiet, płaczu dzieci, krzyku i modlitw bestialsko zamordowali 93 osoby, nie oszczędzając nikogo. Następnie zwłoki zamordowanych wrzucono do zabudowań, a domostwa po ograbienu spalono. Mord ten przeżyło tylko 8 osób, z zabudowań ocalał 1 dom i kuźnia. Pacyfikacją kierował osobiście G. Mayer. Żandarmów z Kielc, Łopuszna i Włoszczowy wspomagała Landwache (straż cywilnych kolonistów) z Antonielowa, którą dopuszczono później do podziału dobytku zamordowanych.

Tuż obok pomnika pomordowanych mieszkańców wsi znajduje się interesujące wydajne źródło, które zostało obudowane, by ułatwić pobór wody.

Obecnie mieszkańcy korzystają z tego źródła tylko okazjonalnie. Warto zwrócić uwagę na żyjącego w czystej wodzie niewielkiego małża – groszówki, o okrągłej muszelnicy średnicy do 1 cm. W wypływającej ze źródła wodzie rośnie przetacznik bobowniczek.

Z centrum wsi Skałka Polska wracamy do drogi asfaltowej, gdzie skręcamy w lewo. Nieco dalej po prawej stronie na niewielkim wapiennym wzgórzu niewielki gradowy lasek.

Przystanek 10

Grąd na Skałce

Grądy to lasy liściaste rosnące na żyznym siedlisku. Staropolska nazwa grąd (dawniej pisany jako grond lub grund) oznaczała wyniosłość na mokradłach.

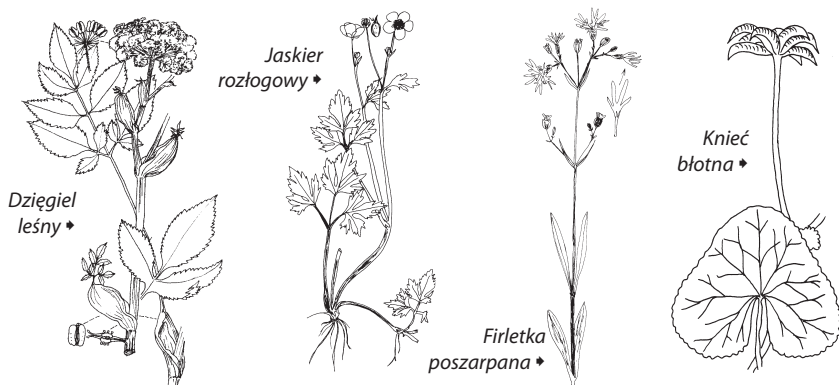
Miejsce to adekwatnie pasuje do tego określenia. Widzimy tu niewielkie wapienne wzgórze, wyniesione pośród niskich łąk, które zapewne przed ich osuszeniem były bardziej wilgotne, lub nawet bagniste. Wzgórze porasta odroślowy drzewostan grabowy, użytkowany (okresowo wycinany) na opał, z domieszką dębu szypułkowego, lipy drobnolistnej, z pojedynczo rosnącą sosną zwyczajną. Niezwykle wrażenie sprawia bardzo bogate i bujne runo tego lasu. Rosną tu wszystkie charakterystyczne gatunki lasu grądowego (przyłuszczka pospolita, gajowiec żółty, groszek wiosenny, zawilec gajowy, kopytnik pospolity, kokoryczka wielokwiatowa). Miejscami runo zdominowane jest przez gęsty kobierzec bluszczu pospolitego i gwiazdnicy wielkokwiatowej. Z innych gatunków warto zwrócić uwagę na trawę perlówkę jednokwiatową, biało kwitnącą wczesną wiosną zdrojówkę rutewkową, szczyr trwały o niepozornych zielonych kwiatach (osobno męskich i żeńskich, rosnących jednak na tym samym pędzie), oraz żywiec cebulkowy, gatunek charakterystyczny dla górskich lasów bukowych. Lasek ten sprawia niezwykle wrażenie na wiosnę, kiedy kwitnie większość roślin runa i kwitnie rosnąca na jego brzegu śliwa tarnina, wierzba iwa, grusza pospolita, czereśnia ptasia i czeremcha zwyczajna.

Pamiętajmy, że wzgórze jest własnością prywatną i zwiedzamy go za zgodą właściciela. Jedziemy dalej, po obu stronach drogi rozciągają się podmokłe łąki. Dojeżdżamy do Antonielowa. Po lewej stronie drogi za nowym budynkiem szkoły skręcamy w lewo na drogę żwirową. Mijamy rozległe łąki.

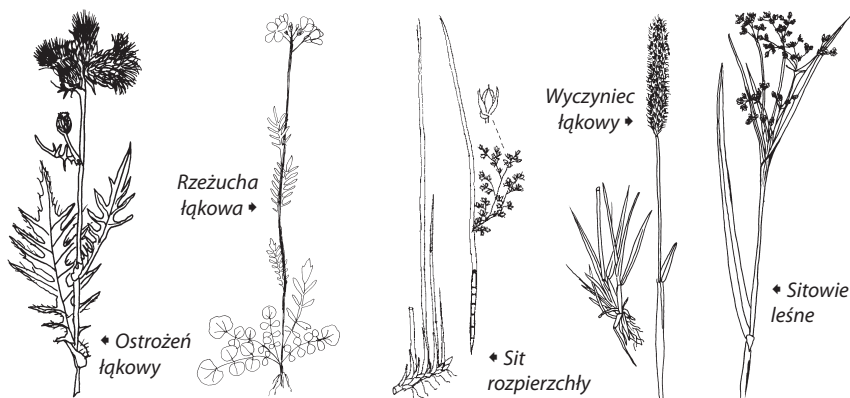
Przystanek 11

Łąki i pastwiska

Łąki i pastwiska to półnaturalne zbiorowiska roślinne, które porastają rodzime gatunki roślin. Zbiorowiska te utrzymują się dzięki stałemu użytkowaniu przez ich koszenie, lub regularny wypas. Pierwotnie w miejscach takich jak tu rosły bagienne lasy olszowe i zarośla wierzbowe, których pozostałości jeszcze widzimy. Człowiek wyrębał lasy, odwodnił i osuszył ten teren poprzez wykopanie rowów melioracyjnych, jakie widzimy obok i zamienił las i zarośla na kośne łąki i pastwiska. W miejscach bardziej wilgotnych blisko odwadniających rowów rosną rośliny niechętnie zjadane przez hodowane zwierzęta: knieć błotna, żabieniec trawolistny, turzycza pospolita i zaostzona, mozga trzciniowata oraz dzięgiel leśny i sitowie leśne. W miejscach mniej wilgotnych obok licznych gatunków traw: wiechlina łąkowa i zwyczajna, tymotka łąkowa, kupkówka pospolita, wyczyniec łąkowy, rosną też liczne barwnie kwitnące rośliny: ciemnoróżowo kwitnąca firletka poszarpana, żółto kwitnące jaskier ostry i rozłogowy, fioletoworóżowy kwitnący ostrożeń łąkowy. Wczesną wiosną urody tym łąką nadaje masowe kwitnienie rzeżuchy łąkowej o białoróżowych kwiatach. Dominujące słodkie trawy w runi tej łąki decydują, że użytkowane są one jako łąki kośne. Zbierane z nich siano chętnie zjadane jest przez krowy i konie. Miejsca najsuchsze, gdzie w runi dominują inne gatunki traw jak: śmiałek darniowy, kostrzewa czerwona, bliźniaczka psia trawka, mietlica pospolita użytkowane są jako pastwiska.

Rośliny łąki wilgotnej

Rośliny łąki wilgotnej

Na łąkach i pastwiskach tych wczesnym rankiem zobaczymy pasące się sarny i żerujące dostojne, ale bardzo płochliwe żurawie. Od wiosny do późnej jesieni pasą się tu luzem liczne krowy, czasem też konie. Pasące się na wolnym powietrzu zwierzęta hodowlane nie są obecnie częstym widokiem, szczególnie w innych krajach europejskich. Pośród pasących się krów możemy zobaczyć licznie występującego tu jeszcze bociana białego. Na łąki i pastwiska zalatuje poszukujący pokarmu rzadki już w Polsce dudek, gniazdujący w pobliskich dziuplastych wierzbach, lub olszach. Wczesną wiosną zobaczymy gniazdujące tu czajki.

Podzielone ogrodzeniami i rowami melioracyjnymi na poszczególne działki, łąki i pastwiska, z kępami zarośli wierzbowych, z wierzbą szarą i niewielkie laski olszy czarnej, z czeremchą zwyczajną w podroście kształtują charakterystyczny rolniczy krajobraz kulturowy tej okolicy.

Jedziemy dalej szutrową drogą, przy przydrożnej kapliczce skręcamy w prawo. Jedziemy przez wieś, po prawej stronie drogi na niewielkim wzniesieniu widzimy porośnięty drzewami opuszczony cmentarz osadników niemieckich.

Przystanek 12

Cmentarz niemiecki w Antonielowie

Spółeczność niemiecka, która zamieszkiwała tereny gminy Łopuszno już od początku XIX w. dysponowała stosunkowo wysoką techniką i kulturą rolną. Osiedlała się ludność niemiecka i polska z różnych stron, najczęściej z Kaliskiego. Duża część była rzemieślnikami: szewcami, kowalami, krawcami, traczami, bednarzami i stolarzami.

Koloniści byli przedstawicielami osadnictwa olęderskiego, którzy osiedlali się w Polsce w XVII - XVIII wieku. Olędrzy to osadnicy pochodzący z Fryzji, Niderlandów i Nadrenii. Olędrami nazywano także osadników polskich, którzy osiedlali się na warunkach długoterminowej, lub wieczystej dzierżawy. Osadnicy posiadali wiedzę i umiejętności wymagane przy osuszaniu bagien. Kolonizacja ta niosła indywidualny (pasmowy) układ gruntów, wolność osobistą oraz przywrócenie prawa czynszowego. Opiekunami ludności niemieckiej byli ówcześni dziedzice Łopuszna i Czartoszowa.

Od 1829 r. Eustachy Dobiecki wspiera starania osadników o utworzenie kościoła ewangelickiego w gminie Łopuszno. Sprawa ciągnęła się przez kilka lat. Społeczność ewangelicka uzyskała w grudniu 1837 r. zgodę na utworzenie filii parafii kieleckiej w gminie Łopuszno. Pastor miał przyjeżdżać do domu modlitwy w Antonielowie cztery razy do roku. Ewangelicy już wcześniej rozpoczęli budowę domu modlitwy. Przy nim miała znajdować się szkoła oraz pomieszczenie dla nauczyciela.

W 1837 r. nauczycielem był Bogumił Müller. Zarówno dom modlitwy, jak i szkoła przetrwały do II wojny światowej.

Ruiny cmentarza ewangelickiego oraz archiwalne zapiski o istnieniu kantoratu (szkoły) i domu parafialnego w Antonielowie to pozostałości po osadnictwie niemieckim. Dzisiaj zarośnięty drzewami (dąb szypułkowy, sosna zwyczajna, topola osika), krzewami (jałowiec pospolity, bez lilak, kruszyna pospolita), nadal jest widoczny. Na cmentarzu zachowały się nagrobki, głównie z przełomu XIX i XX w.

Obok roślin rodzimych, które kolonizują teren cmentarza (borówka czarna i brusznica, konwalijka dwulistna, konwalia majowa) rosną rośliny sadzone tu przez opiekujących się grobami dawnych mieszkańców. Sadzono tu rośliny wiecznie zielone, które były symbolem trwałości życia: barwinek pospolity, rojnik pospolity, rozchodnik ościsty, zachowały się do tej pory, a miejscami rozrosły się nadając temu miejscu dodatkowego uroku.

Jedziemy dalej mijając ostatnie samotne zabudowania wsi Antonielów. Za znakami ścieżki skręcamy w lewo w stronę widocznego lasu. Dojeżdżamy do lasu przez most na rzece Czarnej. Na jednym z jej dopływów obserwujemy opuszczone tamy bobrowe, do których docieramy za znakami ścieżki.

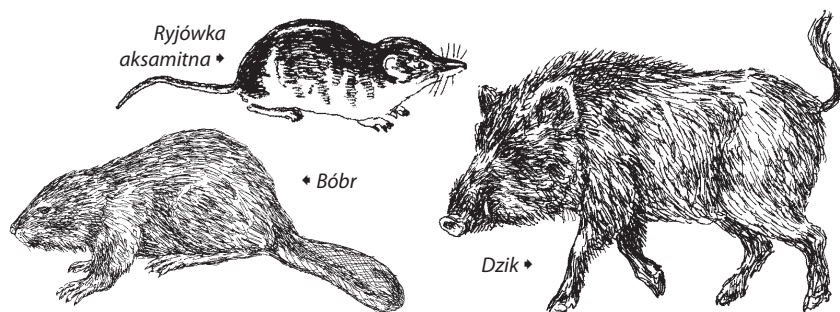
Rola bobra w kształtowaniu krajobrazu

Bóbr europejski jest naszym największym przedstawicielem rzędu gryzoni. Należy do rodziny bobrowatych. Kiedyś występował licznie w bogato podszytych olsach, wzdłuż brzegów stojących i wolno płynących wód. Przez długi czas był prawie zupełnie wymarły na większości stanowisk. Dzięki zabiegom reintrodukcyjnym (sztucznemu osiedlaniu gatunku w miejscu, w którym dawniej występował) i ochroniarskim udało się tak odbudować jego populację, że w niektórych okolicach zaczyna wyrządzać szkody. Jest aktywny głównie nocą. Jest bardzo płochliwy i ostrożny. Na lądzie porusza się dość nieporadnie, za to wyśmienicie pływa i nurkuje (może przebywać pod wodą nawet do 15 minut). Swoimi niezwykle silnymi siekaczami przegryza gałęzie i ścina całe drzewa, nawet o grubości do 50cm. Jego ulubione gatunki to wierzby, osiki, topole, a w przypadku ich braku również olsze, brzozy. Poza drzewami, ich korą i liśćmi żywi się jagodami, roślinami zielnymi i wodnymi (grzybień biały). Jako „sypialnia” i miejsce gdzie rodzą się i wychowują młode służą bobrom tzw. żeremia. Żeremia budowane są wspólnie przez całą bobrzą rodzinę z gałęzi uszczelnionych szlamem i ziemią. Są to wysokie na 2,5–3m grubościennie pagórki, z wewnętrznymi pustymi komorami, do których wejścia znajdują się pod wodą. Bobry budują w podobny sposób tamy, które podnoszą poziom wody, co pozwala utrzymać pod wodą wejścia do żeremia, ułatwia dostęp do pokarmu i pozwala na szybką ucieczkę przed drapieżnikami. Nie zapadają w sen zimowy. Zimą żywią się nagromadzonymi gałęziami, które zatapiają pod wodą. Gody odbywają się od stycznia do marca. Po około stu dniach ciąży samica rodzi w żeremiu 2–3 (rzadko 5) bobrząt. Nowo narodzone bobry mają otwarte oczy i pokryte są ciemnym futerkiem. Do ósmego tygodnia młode żywią się mlekiem matki. Szybko stają się samodzielne, ale do trzeciego roku życia pozostają z rodzicami.

Długość życia bobrów to 10– 5 lat w niewoli do 30 lat. Bobry wyniszczono przed laty dla ich cennego futra oraz wydzieliny gruczołów tzw. „stroju bobrowego”, który uważano za środek uspokajający i osłabiający skurcze. Ciekawostką jest, że ogon bobra był cenionym przysmakiem. Uważano go za postny z powodu pokrywających go łusek podobnych do rybich, spożywany był nawet przez mnichów.

Bobry podnosząc wodę na ciekach, na których budują tamy tworzą niewielkie stawy i jeziorka bobrowe. Otwarta, stojąca woda sprzyja licznym organizmom: ptakom, rybom, płazom, owadom, jako miejsce rozrodu i żerowania. Wiele drzew rosnących nad ciekami, na których żyją bobry zostaje wyciętych i obalonych, wiele innych drzew zamiera z powodu zalania ich systemu korzeniowego przez spiętrzoną wodę jeziorzek bobrowych. Bobry pozbawione pokarmu opuszczają takie miejsca. Budowane przez nie tamy zostają rozmyte przez wodę.

Taką sytuację widzimy właśnie na tym przystanku. Woda rozmyła tamę, jeziorko zostało osuszone, a na jego żyznym mulistym dnie wyrosła światłolubna roślinność łąkowa. Świeże, soczyste pędy traw (manna mielec, mozga trzciniowa) i bylin chętnie zjadają sarny, jelenie i czasem zachodzący w te lasy łoś. Muliste dno wyschniętego jeziorka odwiedzają częste w tych lasach dziki, które buchtują poszukując pokarmu w postaci licznych bezkręgowców.

Zwierzęta leśne

Przystanek zwiedzamy pieszo. Rowery zostawiamy pod opieką przy drodze leśnej. W trakcie zwiedzania trzymamy się ściśle znaków ścieżki. Zwracamy uwagę na kanały wykopane przez bobry, które w wielu miejscach są słabo widoczne, gdyż przekopane są pod korzeniami drzew i krzewów.

Wędrując do stanowiska z opuszczoną tamą bobrową zwracamy uwagę na rośliny runa lasu mieszanego, a szczególnie na niewielki biało kwitnący siódmaczek leśny i chroniony widłak jałowcowaty, którego spory są wykorzystywane w medycynie ludowej do posypywania trudno gojących się ran.

Jedziemy dalej, po lewej stronie leśnej drogi mijamy gajówkę Knieja. Dalej za nią droga skręca w prawo i przez mostek na niewielkim cieku - dopływie Czarnej prowadzi prosto w kierunku północno-zachodnim. Po obu stronach drogi mijamy rozległe bory świeże, fragmenty borów wilgotnych po bory bagienne z bagnem zwyczajnym.

Przystanek 14

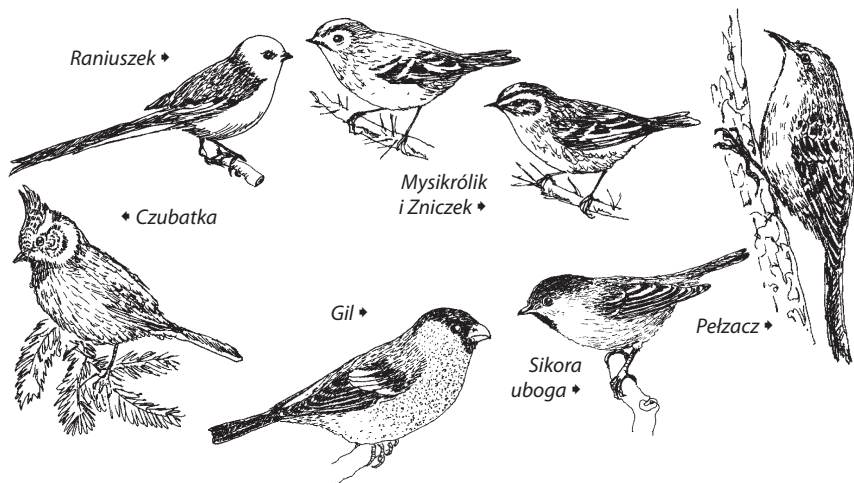
Bór świeży

Las na odcinku od przystanku 13 do leśniczówki Lasocin nazywany jest „Kneja”. Jest włączony w skład Konecko-Łopuszańskiego Obszaru Chronionego Krajobrazu. Większość tego terenu to lasy wodochronne. Las Kneja to urozmaicone siedliska od boru świeżego, boru wilgotnego i boru bagiennego poprzez bory mieszane, lasy mieszane do olsów, w których spotkać możemy większość rodzimych gatunków drzew, są to: sosna zwyczajna, świerk pospolity, jodła pospolita, brzoza brodawkowata i omszona, dąb szypułkowy i bezszypułkowy, olsza czarna, topola, osika, klon pospolity i klon jawor, jarząb pospolity, jesion wyniosły, buk pospolity, grab zwyczajny. Z krzewów występują: bez czarny i koralowy, trzmielina pospolita, kalina koralowa, kruszyna pospolita, czeremcha zwyczajna, leszczyna pospolita, jałowiec pospolity. W niewielkim oddaleniu od ścieżki spotkać można kilka chronionych gatunków roślin, np.: bluszcz pospolity, parzydło leśne, kosaciec syberyjski, wawrzynek wilczełyko, barwinek pospolity, orlik pospolity, widłak jałowcowaty i goździsty. Z roślin będących pod ochroną częściową rosną: konwalia majowa, przylaszcza pospolita, rokitnik pospolity i kilka gatunków torfowców.

W lesie tym występuje większość przedstawicieli krajowej fauny leśnej. Z rodziny jeleniowatych: sarna, jeleni, łoś; z rodziny świniowatych dzik. Przedstawicielem psowatych jest lis i jenot, który jest gatunkiem pochodzącym z Azji (do nas przywędrowali potomkowie uciekinierów z ferm rosyjskich). Jenot jako jedyny z psowatych zapada w krótki sen zimowy. Rodzina łasicowatych jest reprezentowana przez kunę leśną, tchórza, łasicę, borsuka, wydrę zamieszkującą na rozlewisku utworzonym przez bobry. Spotkać tu można wiewiórkę, zającą, a z gadów żmiję zygzakowatą, zaskrońca zwyczajnego, padalca zwyczajnego (zwierzę to jest często mylone z węzami, lecz w rzeczywistości jest beznogą jaszczurką) jaszczurkę żyworodną i jaszczurkę zwinę.

Ostatnim naszym przystankiem jest bór świeży. Drzewostan tego lasu buduje dominująca sosna zwyczajna z niewielkim udziałem brzozy brodawkowatej i świerka pospolitego. W poroście rośnie pojedynczo dąb szypułkowy, kruszyna pospolita, jarzębina i świerk pospolity. Runo tego lasu zdominowane jest przez borówkę czernicę, mniejszy udział ma borówka brusznica, kosmatka owłosiona i wrzos pospolity. W warstwie najniższej dominują mchy, pośród nich rokitnik pospolity, rzadziej występują widłoząb miotłowy i gajnik lśniący.

Warto zwrócić uwagę, że drzewostan sosnowy tego lasu jest jednowiekowy około sześćdziesięcioletni. W takim gospodarczym lesie brakuje naturalnych starych dziuplastych drzew. By zachować równowagę ekologiczną tego lasu leśnicy zawiesili w nim liczne budki dla owadożernych ptaków gnieźdzących się w dziuplach, głównie sikor: bogatki, modrej, ubogiej, czubatki i sosnowki. W lasach tych spotykamy też inne gatunki ptaków zjadające owady (osobniki dorosłe, larwy i jaja, w tym szkodniki drzew leśnych), są to: raniuszek, mysikrólik, zniczek i strzyżyk. Gatunki tych ptaków są charakterystyczne dla tego typu lasów.

Ptaki borów

Jedziemy dalej, mijamy świeże zręby i nasadzenia na nich. Dojeżdżamy do rozwidlenia dróg leśnych z rosnącą na środku brzozą, tu skręcamy w lewo. Na kolejnym rozwidleniu, gdzie na drzewie umieszczona jest niewielka kapliczka, a obok stoi drewniany krzyż skręcamy w prawo. Dalej leśną drogą jedziemy prosto, aż do skraju lasu (po drodze przecinamy naszą ścieżkę między przystankami nr 3 i 4). Wyjeżdżamy z lasu, po lewej stronie polnej drogi mijamy pola uprawne. Za znakami ścieżki skręcamy w prawo i po 200m docieramy do leśniczówki, przy której, nadleśnictwo Włoszczowa przygotowało specjalne zadaszone miejsce, gdzie możemy odpocząć przy ognisku i zakończyć naszą wędrówkę.

Wioletta Bajkowska
Teresa Pasowska
Sławomir Staszczuk

Literatura

- Jaśkowski B., Sołtysik R., 1995, Wpływ późnoplejstoceńskich procesów eolicznych na transformację i zatorfienie dolin rzecznych w Górach Świętokrzyskich. Uniwersytet Śląski, Stowarzyszenie Geomorfologów Polskich, Sosnowiec, 1: 32.
- Jaśkowski B., Sołtysik R., 2000, Geneza i wiek Pojezierza Świętokrzyskiego oraz walory przyrodniczo-krajobrazowe jego ekosystemów wodno-torfowiskowo-wydmowych. [W:] S. Radwan, Z. Lorkiewicz (red.) Problemy ochrony i użytkowania obszarów wiejskich o dużych walorach przyrodniczych. Wyd. UMCS, Lublin, s. 137-142 (wyd. 2001).
- J.S. Matuszczyk, E. Oleksiewicz, Z. Iwanek, Z. Gołuch., 1998, Gmina Łopuszno dawniej i dziś. Kielce.
- Oettingen U., 1988, Cmentarze I wojny światowej w województwie kieleckim. Warszawa - Kraków.
- Podbielkowski Z., 1969, Rośliny torfowisk.
- Rzadkowska Helena 1971. Generał Langiewicz 1827-1887. Warszawa. MON.
- Sołtysik R., 2002, Geneza mokradeł Gór Świętokrzyskich i Niecki Nidziańskiej. Prace Inst. Geogr. AŚ w Kielcach, 9: 126.
- Szafer Wł., Szata roślinna Polski.
- Szafer Wł., 1976, Rośliny polskie.

Klub 4H w Lasocinie

Klub 4H w Lasocinie istnieje od września 1999 roku. Powstał z inicjatywy WODR w Modliszewicach. Założycielką i pierwszą opiekunką klubu była pani Maria Krajeńska, a od września 2002 roku opiekunką klubu jest Wioletta Bajkowska.

Dzieci na spotkaniach realizują liczne projekty ekologiczne, regionalne, kulinarne i plastyczne. Zajmują się przedsiębiorczością, wykonują okazjonalne stroiki, bukiety z suchych kwiatów i kartki okolicznościowe. W taki sposób pozyskują fundusze na rzecz klubu dla zaspokojenia potrzeb związanych z jego działalnością. Na spotkania klubowe zapraszana jest lokalna społeczność. Tradycją jest organizowanie spotkania opłatkowego dla najstarszych mieszkańców wsi.

W 2004 roku klub rozpoczął współpracę z Akademią Rolniczą w Krakowie, dzięki czemu nawiązał bezpośredni kontakt z pracownikiem tej uczelni pro-

fesorem Kazimierzem Wiechem. Co roku członkowie klubu biorą udział w wykładach, konkursach i pokazach owadów podczas „Ogólnopolskich Dni Owada”.

Praca w klubie to nie tylko pozalekcyjne spotkania, ale również udział w konkursach wojewódzkich i ogólnopolskich organizowanych przez ŚODR w Modliszewicach, Fundację Edukacyjną 4H w Polsce oraz Nadleśnictwo Włoszczowa, w których klubowicze odnieśli szereg sukcesów. Największym przedsięwzięciem klubowym jest realizacja projektu „Kształtowanie świadomości ekologicznej i postaw proekologicznych wśród uczniów szkół wiejskich, zrzeszonych w klubach oraz wśród mieszkańców lokalnych społeczności w województwie świętokrzyskim”. Projekt ten realizowany jest pod kierunkiem merytorycznym prof. Kazimierza Wiecha i organizacyjnym pani Barbary Bubień z ŚODR w Modliszewicach. W realizacji programu wspierali nas naukowcy z Uniwersytetu Jagiellońskiego i Rzeszowskiego. Podczas wielu spotkań, wykładów i zajęć w terenie klubowicze nabywali nową wiedzę merytoryczną, ale także dostrzegli to, co na pozór niedostrzegalne, że człowiek jest częścią przyrody i że musi ją szanować, chronić, aby samemu funkcjonować w tym złożonym „mechanizmie wzajemnych zależności.” W pracę nad projektem bezpośrednio zaangażowała się dyrektorka Szkoły Podstawowej w Lasocinie pani Teresa Pasowska, leśniczy leśnictwa Lasocin pan Sławomir Staszczuk oraz Nadleśnictwo Włoszczowa.

Jednym z ważniejszych wydarzeń z życia klubu był udział w wymianie międzynarodowej w okresie od 30 maja do 15 czerwca 2005 roku do stanu Indiana w USA. Dwutygodniowy pobyt był okazją do poznania miejscowej przyrody i kultury, nawiązania nowych znajomości, które zaowocowały wymianą korespondencji oraz przyjazdem amerykańskich przyjaciół do Polski na przełomie czerwca i lipca 2006 roku. Należy tu podkreślić że udział naszego klubu w tym amerykańskim projekcie nie byłby możliwy bez osobistego zaangażowania dr. P.B.Martina z ST. Philips College z San Antonio w Teksasie, prof. Kazimierza Wiecha z Akademii Rolniczej w Krakowie oraz pani Barbary Bubień z Ośrodka Doradztwa Rolniczego z Modliszewic.

Lider i klubowicze składają wszystkim, którzy przyczynili się do realizacji tego projektu gorące podziękowania.

Informacje o Szkole Podstawowej w Lasocinie

Nazwa: Szkoła Podstawowa w Lasocinie

Adres: Lasocin 59

26-070 Łopuszno

woj.: świętokrzyskie

gmina Łopuszno

tel.: 041 388 07 05

Dyrektor szkoły: mgr Teresa Pasowska

Liczba uczniów: 36

Liczba nauczycieli: 6

Szkoła Podstawowa w Lasocinie została wybudowana w 1938 roku, zlokalizowana jest w północno-zachodniej części gminy Łopuszno, w odległości 11km od centrum Łopuszna. Budynek szkoły jest drewniany. Tradycje szkolnictwa podstawowego na terenie wsi sięgają roku 1918.

Do obwodu szkoły należą uczniowie z dwóch miejscowości Lasocina i Ewelinowa. Praca odbywa się w klasach łączonych.

Szkoła ma charakter środowiskowy. Funkcjonuje poprzez zaangażowanie w sposób partnerski trzech podstawowych podmiotów wychowania: uczniów, rodziców i nauczycieli. Przy wydatnej pomocy rodziców, środowiska lokalnego i sponsoringu wyposażono placówkę w pomoce dydaktyczne. Działa tu kilka organizacji szkolnych pozwalających uczniom na rozwijanie ich zainteresowań i talentów, są to: Samorząd Uczniowski, Klub 4H, Koło Polonistyczne, Koło Muzyczno-Taneczne. Szkoła organizuje szereg tradycyjnych spotkań i imprez środowiskowych, m.in. Andrzejki, Wigilia, Choinka szkolna, Dzień Babci i Dziadka, Dzień Matki.

Działalność Fundacji Heifer Project International

Amerykańska Fundacja Heifer Project International jest charytatywną organizacją pozarządową typu „non-profit”, której celem jest udzielanie wsparcia drobnym producentom rolnym, w taki sposób, aby mogli oni następnie pomóc sobie samym i innym. Realizacja tego celu odbywa się poprzez nieodpłatne przekazywanie zwierząt gospodarskich rolnikom, którzy godzą się na przestrzeganie określonych zasad. Podstawową z nich jest „zasada przekazania daru”. Polega ona na tym, że każdy rolnik, otrzymujący od Fundacji zwierzę zobowiązuje się do przekazania pierwszego żeńskiego potomka od otrzymanej sztuki innemu potrzebującemu wsparcia rolnikowi w swoim regionie. Pomysłodawcą tej prostej zasady był amerykański farmer Dan West, zaangażowany w latach pięćdziesiątych w programy pomocy realizowane przez społeczność kościelną, do której należał. Dzięki jego determinacji paczki żywnościowe wysyłane po wojnie z USA do krajów dotkniętych niedostatkami zastąpiono wysyłaniem zwierząt gospodarskich. W ten sposób umożliwiano rolnikom wznowienie produkcji żywności i osiągnięcie samowystarczalności. Pomoc tego typu szybko znalazła uznanie zarówno środowisk zainteresowanych jej otrzymywaniem jak i sponsorów. W chwili obecnej projekty HPI są realizowane w 110 krajach świata.

Chociaż od roku 1944, kiedy HPI w ramach pomocy wysłało pierwsze jałówki do Porto Rico, minęło wiele czasu, ciągle są na świecie miejsca, gdzie posiadanie jednego lub dwóch zwierząt gospodarskich wysokiej jakości znacząco poprawia sytuację żywieniową i status materialny całej rodziny. Nic dziwnego, że w tych regionach świata, gdzie taki „cud” jest możliwy, koncentruje się uwaga fundacji. Nie oznacza to jednak, że nie oferuje ona pomocy także tam, gdzie szczęśliwie nie występują już problemy głodu, a jedynie konieczność poprawy skromnych warunków materialnych rodzin wiejskich. Właśnie takie były przyczyny utworzenia Przedstawicielstwa Fundacji HPI w Polsce, które od 1992 r. nawiązuje współpracę z małymi gospodarstwami rodzinnymi w celu wsparcia ich w rozwoju produkcji zwierzęcej.

W chwili obecnej na terenie Polski ze środków Fundacji HPI realizowanych jest 35 projektów. Każdy z projektów jest inny po względem gatunku kupowanych rolnikom zwierząt, liczby uczestniczących w projekcie osób, czy też charakteru organizacji zarządzającej projektem. Jednakże warunki współpracy rolników z Fundacją są zawsze takie same. Przede wszystkim, w programach, HPI mogą brać udział właściciele małych gospodarstw rolnych z uboższych terenów kraju, ze szczególnym uwzględnieniem obszarów o wysokim poziomie bezrobocia. Poza tym fundacja nie oferuje pomocy indywidualnym rolnikom, a

jedynie grupom rolników, którzy są gotowi do współpracy nad przygotowaniem projektu i do współdecydowania o jego realizacji. To grupa rolników określa, kto w pierwszej kolejności otrzyma zwierzęta zakupione ze środków Fundacji oraz komu obdarowani rolnicy mają przekazać potomstwo od otrzymanej sztuki zgodnie z zasadą „przekazania daru”. Dobra realizacja tej zasady umożliwia objęcie pomocą większej liczby osób, a także pozwala uczestnikom projektu na doznanie satysfakcji z dzielenia się z innymi tym, co sami otrzymali w darze. Można więc powiedzieć, że projekty HPI obok spełniania swej podstawowej funkcji jaką jest udzielanie wsparcia materialnego, przyczyniają się również do promowania idei dobroczynności.

Heifer Project International, Przedstawicielstwo w Polsce
02-567 Warszawa, ul. Sandomierska 18/5, tel.: 022 646-48-49,
tel./fax: 022 849-45-47

Miejsce na notatki

Miejsce na notatki

Miejsce na notatki

♦ **Mniszek pospolity**

Rys. Anna Śliwka

♦ **Stokrotka pospolita**

Rys. Katarzyna Śliwka

♦ **Fiołek leśny**

Rys. Olga Pasowska

♦ **Krwawnik pospolity**

Rys. Lucyna Śliwka

Rośliny runa parkowego

Borowik szlachetny

fot. S. Gawroński

Bór świeży

fot. M. Szewczyk

Las mieszany
fol. M. Szewczyk

Łabędź niemy
fol. S. Gawroński

Łącznik baldaszkowaty roślina chroniona,
spotykana w szuwarach na stawach Fryszkerki
fol. S. Gawroński

Groszek wiosenny
fol. M. Szewczyk

Modraszek argus
fol. S. Gawroński

Niedźwiedziówka nożówka

fol. J. Gawroński

Opuszczona tama bobrowa na rzece Czarnej

fol. M. Szewczyk

Park przy pałacu Niemojewskich w Lasocinie
fot. M. Szewczyk

Pastwiska w okolicach Lasocina
fot. M. Szewczyk

Pomnik pamięci ofiar pacyfikacji Skałki Polskiej przez hitlerowskiego okupanta
fol. M. Szewczyk

Staw we Fryszercie
fol. S. Gawroński

Świetlisty las liściasty w rezerwacie Ewelinów

fol. M. Szewczyk

Dzwonek brzoskwiolistny

fol. S. Gawroński

Żągnica okazała

fol. J. Gawroński

Nadleśnictwo Włoszczowa

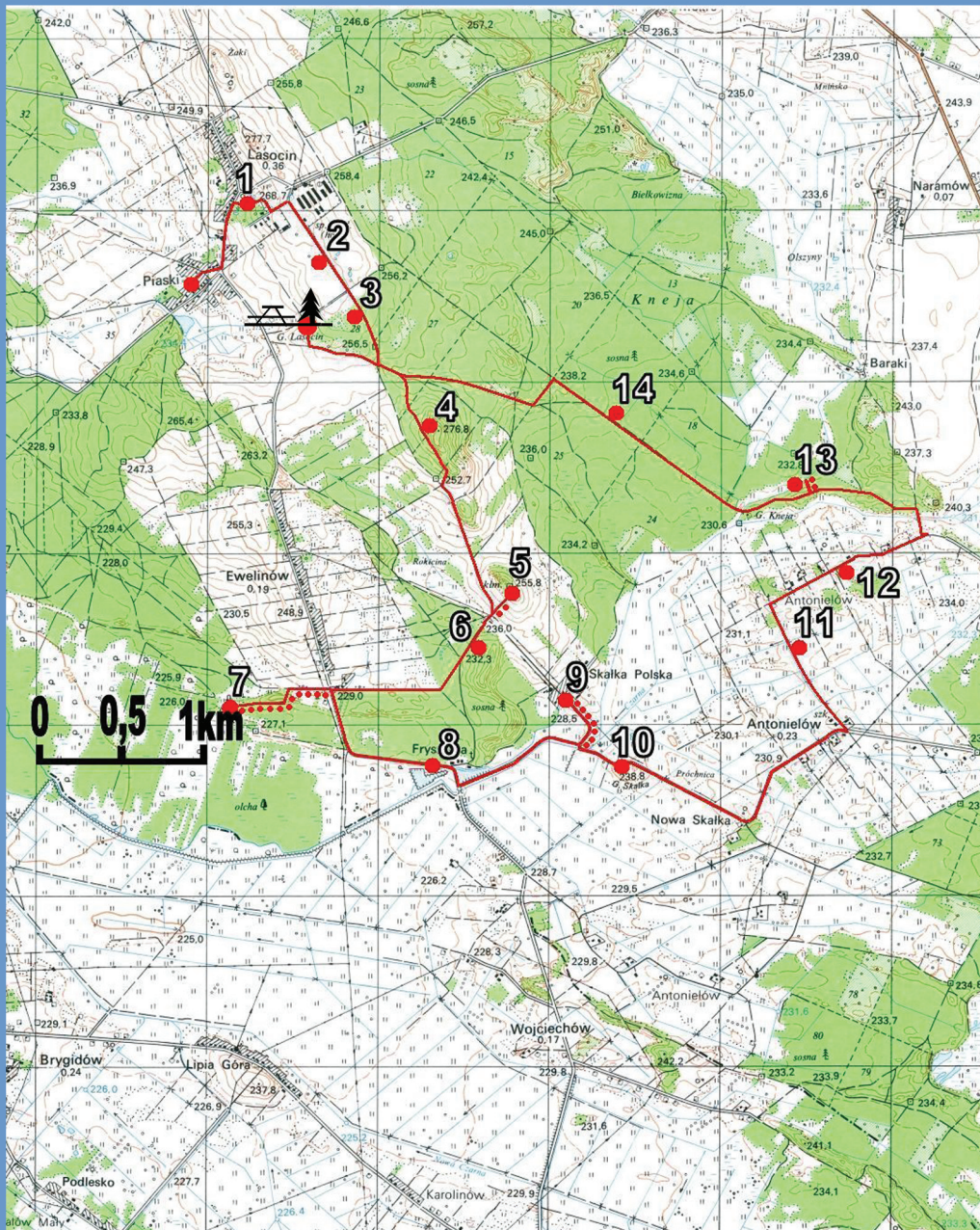
Nadleśnictwo Włoszczowa jest jednym z 22 nadleśnictw Regionalnej Dyrekcji Lasów Państwowych w Radomiu. Gospodaruje na obszarze 14 696 ha z czego powierzchnia leśna stanowi 14 212 ha. Lasy Nadleśnictwa Włoszczowa położone są na terenie VI Krainy Małopolskiej (dzielnice: Wyżyna Środkowo-Małopolska i GóryŚwiętokrzyskie) w zasięgu naturalnego występowania wszystkich najważniejszych gatunków drzew leśnych w Polsce. Grunty zarządzane przez nadleśnictwo zostały podzielone na dwa obręby: Oleszno (6904 ha) i Włoszczowa (7792 ha). W swym zasięgu terytorialnym posiada drzewostany stanowiące przegląd siedliskowych typów lasu (18 typów), począwszy od boru suchego, aż po żyzne siedliska olsu jesionowego. Największą powierzchnię zajmuje bór mieszany świeży – 33,18% z panującą sosną i liściastymi domieszkami. Nadleśnictwo Włoszczowa słynie z najlepszych jakościowo drzewostanów olchy czarnej na siedliskach olsu (10,4%) w związku z czym zostały utworzone wyłączone drzewostany nasienne, w których zbiera się nasiona tego gatunku do produkcji materiału odnowieniowego. Przeciętna zasobność wynosi obecnie 191 m³ i wzrasta w stosunku do lat ubiegłych, a przeciętny wiek podniósł się do 55 lat. Rocznie pozyskuje się około 65 tys. m³ drewna. Nasze lasy pełnią nie tylko funkcje gospodarcze ale także ochronne (m.in. wodochronne i glebochronne). Prowadzimy również własne gospodarstwo szkółkarskie (szkółka leśna „Konieczno”), które produkuje materiał odnowieniowy zarówno na potrzeby własne jak i sąsiednich nadleśnictw a także osób prywatnych.

29-100 Włoszczowa ul. Kolejowa 23

tel. 041 394 27 19

e-mail: nadl-wloszczowa@nadl-wloszczowa.com.pl

www.nadl-wloszczowa.com.pl

Przebieg trasy

- Lasocin szkoła - Ruiny Pałacu Niemojewskich -
- Rezerwat leśny „Ewelinów” - Stawy Fryszka -
- Skąła Polska - Antonielów - Lasy w dolinie Czarnej -
- Leśniczówka Lasocin

